

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА

Філологічний факультет  
Кафедра філософії та культурології

**ФОРМУВАННЯ КОРПУСУ КАНОНІЧНОГО ПРАВА  
ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ: ЗАГАЛЬНОЦЕРКОВНИЙ  
ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ КОНТЕКСТ**

Кваліфікаційна робота  
Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

***Виконав:***

здобувача другого (магістерського) рівня вищої  
освіти спеціальності 041 Богослов'я, ОПП  
Богослов'я

Ларіон Володимир Вадимович

***Науковий керівник:***

канд. іст. наук, асист. Луцан І.В.

***Рецензенти:***

доктор. філос. наук, доц. Шкрібляк М.В.,  
в.о. зав. кафедри церков.-практичних дисц.  
КПБА ієромонах Рафаїл (Орест Жигало)

*До захисту допущено  
на засіданні кафедри  
протокол № \_\_\_\_\_ від \_\_\_\_\_ 2024 р.  
Зав. кафедрою \_\_\_\_\_ доц. Рупташ О.В.*

Чернівці – 2024

## АНОТАЦІЯ

Дослідження присвячене дослідженню процесу формування корпусу канонічного права православної церкви, з акцентом на загальноцерковні та національні контексти. У роботі розглядаються історичні етапи розвитку канонічного права, починаючи з перших етапів його становлення в ранньому християнстві і до сучасних процесів в умовах глобалізації та сучасних церковних реформах. Особлива увага приділяється тому, як канонічне право адаптується до конкретних національних умов, що зумовлено особливостями культурних і соціальних контекстів окремих православних церков, зокрема в Україні.

Аналізуються ключові канонічні документи, такі як Вселенські собори, місцеві собори, а також практики автокефальних церков, які формували специфічні національні моделі канонічного управління. Окрім цього, в роботі висвітлюється роль канонічного права в забезпеченні церковної єдності, збереженні традицій та адаптації до нових умов суспільного життя.

Дослідження також розглядає питання взаємодії канонічного права та світського законодавства, а також вплив останнього на розвиток православної церкви в контексті національних правових систем. Основними результатами дослідження є визначення основних факторів, що впливають на формування канонічного права, а також виявлення специфічних рис розвитку православного канонічного права в Україні в порівнянні з іншими православними країнами.

**Ключові слова:** церква, релігія, канонічне право, автокефалія, канон, право

## SUMMARY

The study is devoted to the process of forming the body of canon law of the Orthodox Church, with an emphasis on the general church and national contexts. The work examines the historical stages of the development of canon law, from the first stages of its formation in early Christianity to contemporary processes in the context of globalization and modern church reforms. Particular attention is paid to how canon law is adapted to specific national conditions, due to the peculiarities of the cultural and social contexts of individual Orthodox churches, in particular in Ukraine.

Key canonical documents, such as Ecumenical Councils, local councils, and the practices of autocephalous churches, are analyzed, which have shaped specific national models of canonical governance. In addition, the paper highlights the role of canon law in ensuring church unity, preserving traditions, and adapting to new conditions of social life.

The study also examines the interaction between canon law and secular law, as well as the impact of the latter on the development of the Orthodox Church in the context of national legal systems. The main results of the study are the identification of the main factors influencing the formation of canon law, as well as the identification of specific features of the development of Orthodox canon law in Ukraine in comparison with other Orthodox countries.

**Keywords:** church, religion, canon law, autocephaly, canon, law

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

---

Ларіон В.В.

|                                                                                               |           |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------|-----------|
| <b>ВСТУП.....</b>                                                                             | <b>5</b>  |
| <b>РОЗДІЛ I</b>                                                                               |           |
| <b>ОЛЯД ЛІТЕРАТУРИ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ.....</b>                               | <b>9</b>  |
| 1.1. Джерельна та бібліографічна основи дослідження.....                                      | 9         |
| 1.2. Методологія й методика дослідження.....                                                  | 16        |
| Висновки до першого розділу.....                                                              | 24        |
| <b>РОЗДІЛ II</b>                                                                              |           |
| <b>ІСТОРІЯ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ КОРПУСУ КАНОНІЧНОГО ПРАВА ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ.....</b>      | <b>27</b> |
| 2.1. Божественне право як основа церковного законодавства православної церкви.....            | 27        |
| 2.2. Специфіка розвитку церковного права від апостольських часів до сучасності.....           | 32        |
| Висновки до другого розділу.....                                                              | 38        |
| <b>РОЗДІЛ III</b>                                                                             |           |
| <b>СУЧАСНИЙ КОНТЕКСТ ЦЕРКОВНОГО ПРАВА ЯК ЮРИДИЧНА ОСНОВА ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ.....</b>         | <b>43</b> |
| 3.1. Загальноцерковний аспект сучасного церковного права.....                                 | 43        |
| 3.2. Новітнє церковне право в Україні, головні засади формування та способи впровадження..... | 50        |
| Висновки до третього розділу.....                                                             | 57        |
| <b>ВИСНОВКИ.....</b>                                                                          | <b>62</b> |
| <b>СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....</b>                                                        | <b>67</b> |

## **ВСТУП**

*Актуальність теми дослідження.* Проблематика формування корпусу канонічного права православної церкви є надзвичайно актуальною в умовах

сучасних релігійних трансформацій, що відбуваються у православному світі. Зокрема, процеси автокефалії та набуття національних церковних ідентичностей, що спостерігаються у багатьох країнах, зокрема в Україні, піднімають важливе питання щодо узгодження загальноцерковного канонічного права із місцевими національними особливостями.

З одного боку, канонічне право виконує роль об'єднавчої основи для православних церков, забезпечуючи догматичну єдність і спільне розуміння церковного устрою та дисципліни. З іншого – культурні та національні особливості кожної країни вимагають певної адаптації канонічних норм, що призводить до появи унікальних інтерпретацій канонів у різних національних православних церквах. Такий підхід, хоч і сприяє гармонізації релігійної традиції з місцевими реаліями, водночас породжує низку теоретичних і практичних питань щодо канонічного правотворення, які потребують глибокого наукового аналізу.

Вивчення процесів формування канонічного права у православній церкві має особливе значення в умовах сучасної України, яка проходить складний шлях утвердження власної церковної незалежності. Це вимагає визначення місця національних канонічних норм у загальноцерковному контексті, а також пошуку механізмів співіснування загальноцерковного права з локальними канонічними традиціями.

Корпус канонічного права православної церкви є важливим елементом її догматичного, морального та адміністративного функціонування. В умовах сучасного світу, де спостерігається тісне переплетіння релігії та політики, а також зростаюча роль національної ідентичності в межах церковних структур, питання формування канонічного права набуває нової актуальності. Це дослідження є важливим через ряд причин.

По-перше, канонічне право є засобом регулювання життя Церкви, який сприяє збереженню її єдності та автентичності, незважаючи на культурні, соціальні та політичні відмінності між національними церквами. Православна церква намагається зберігати загальноцерковний характер канонічних норм, що

вимагає аналізу та адаптації канонічного права до специфіки різних країн та суспільств, в яких існують православні громади.

По-друге, зростання автокефальних національних церковних структур вимагає переосмислення відносин між загальноцерковним та національним правом. Цей процес набуває особливого значення в пострадянських країнах, де православна церква часто виступає важливим елементом національної ідентичності. Виникає потреба в з'ясуванні меж і умов адаптації канонічного права до національних особливостей з урахуванням загальноцерковних принципів.

По-третє, сьогодні, у контексті глобалізації та секуляризації, православна церква стикається з викликами, що стосуються збереження своєї релігійної самобутності та канонічних норм у світському правовому полі. У багатьох країнах держави намагаються втручатися у внутрішні справи церкви, що ставить на порядок денний необхідність захисту церковного канонічного права на національному та міжнародному рівнях.

Отже, дослідження формування корпусу канонічного права православної церкви, враховуючи загальноцерковний та національний контексти, є актуальним як для збереження єдності православної церкви, так і для вирішення питань її взаємодії з державами в різних національних юрисдикціях.

**Об'єкт дослідження:** Корпус канонічного права Православної Церкви як система норм, що регулюють внутрішнє життя та зовнішню діяльність Церкви.

**Предмет дослідження:** Процес формування корпусу канонічного права Православної Церкви, з урахуванням загальноцерковного контексту (всеправославна традиція, рішення Вселенських Соборів, патристична спадщина) та національного контексту (особливості адаптації канонічного права в конкретних історичних і соціокультурних умовах).

**Мета:** Дослідити процеси формування та розвитку корпусу канонічного права Православної Церкви, визначивши вплив загальноцерковних та

національних факторів на формування канонічного права та його адаптацію до специфічних умов національних церковних спільнот.

***Завдання дослідження:***

- Проаналізувати основні етапи розвитку канонічного права у православній традиції, починаючи від Вселенських Соборів і до сучасності.
- Охарактеризувати вплив загальноцерковних норм на формування корпусу канонічного права.
- Дослідити національні особливості, що впливають на адаптацію канонічного права в контексті окремих православних церков.
- Виявити основні розбіжності та точки взаємодії між загальноцерковними канонами та національними нормами.
- Розглянути сучасні виклики та тенденції в розвитку канонічного права православної церкви, зокрема у зв'язку з новітніми церковними реформами.
- Визначити роль канонічного права у збереженні єдності та ідентичності православних церков у різних національних контекстах.

***Наукова новизна.*** Дослідження поглиблює розуміння процесів формування корпусу канонічного права у православній церкві, зокрема шляхом комплексного аналізу загальноцерковного та національного компонентів. Уперше буде систематизовано вплив національних контекстів на інтерпретацію та адаптацію канонічних норм у православних церквах різних країн. Це дослідження також проллє світло на новітні тенденції у розвитку канонічного права в умовах сучасних церковних реформ в Україні, що є актуальним і малодослідженим аспектом у сучасній канонічній науці.

***Теоретичне та практичне значення роботи.*** Робота сприяє глибшому розумінню процесів формування та розвитку корпусу канонічного права Православної Церкви як важливого елементу її ідентичності та функціонування. Дослідження розкриває богословські та історико-правові аспекти адаптації канонічного права в контексті загальноцерковних і національних особливостей. Отримані результати можуть бути використані для подальших наукових

досліджень у сфері канонічного права, церковної історії та богослов'я, а також у навчальному процесі в богословських та духовних навчальних закладах.

**Апробація результатів дослідження** представлено в електронному мультидисциплінарному часописі «Нотатки сучасної науки» (2024 р.) у вигляді наукової розвідки на тему: «Сучасні джерела українського канонічного права».

**Структура роботи.** Робота складається зі вступу, трьох розділів (кожний з яких має два підрозділи), висновків та списку використаних джерел.

## РОЗДІЛ I

### ОЛЯД ЛІТЕРАТУРИ ТА МЕДОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

#### 1.1. Джерельна та бібліографічна основи дослідження.

Дослідження формування корпусу канонічного права православної церкви ґрунтується на багат шаровій джерельній базі, що включає церковні документи, правові акти, історичні матеріали та сучасні статuti. Це дозволяє охопити як глобальний, так і локальний контексти розвитку канонічного права.

Центральне місце в джерельній базі займають постанови семи Вселенських соборів, які є основою православного канонічного права. У хронологічному порядку вони визначали ключові аспекти церковного життя:

1. Перший Вселенський собор (Нікейський, 325 р.): Собор ухвалив основоположні канони щодо церковної дисципліни, визначення Великодня та боротьби з аріанською єрессю.

2. Четвертий Вселенський собор (Халкідонський, 451 р.): Було закріплено догмат про дві природи Ісуса Христа та визначено юрисдикції ключових патріархатів, що вплинуло на структурну організацію Церкви.

3. П'ятий-шостий Вселенські собори (Трульський, 692 р.): Цей собор зібрав усі попередні канони в єдиний комплекс, додатково встановивши правила, які регулювали дисциплінарне та адміністративне життя Церкви.

Крім соборних рішень, до базових джерел належать *Апостольські канони*, які датуються IV століттям і є першим письмовим зведенням норм християнської громади. Ці канони розглядають такі аспекти, як поведінка духовенства, порядок богослужіння та взаємовідносини між єпископами.

Рішення помісних соборів відображають локальну специфіку розвитку канонічного права в різних регіонах:

- Карфагенський собор (419 р.) розробив норми щодо церковної юрисдикції в Африці, які згодом вплинули на формування латинської традиції.
- Ельвірський собор (306 р.) встановив норми поведінки для християнських громад в Іспанії.

- Рішення Київських соборів XVII ст.: вони відображають адаптацію канонічного права до умов політичного та культурного тиску з боку Речі Посполитої.

- Московські собори XVI–XVII ст. сприяли централізації церковного управління в Росії і зокрема в Україні.

Помісні собори демонструють, як православна традиція реагувала на місцеві виклики, створюючи різноманітні інтерпретації та застосування канонічних норм[4 с. 29].

Систематизація канонічного права здійснювалася через створення збірників, які не лише зводили в єдине ціле церковні постанови, але й інтегрували їх із державними законами. Найважливіші з них:

1. "Номоканон": візантійський збірник, що поєднував канонічні правила та закони імператорів. Цей текст став основою для багатьох локальних інтерпретацій канонічного права.

2. "Кормча книга": переклад візантійських канонів на слов'янські мови, адаптований для потреб Київської Русі. Вона регулювала як церковне, так і світське життя.

3. "Пидаліон": збірник XVIII століття, створений у грецькій традиції, який є ключовим посібником із тлумачення канонічних норм.

Для вивчення адаптації канонічного права до сучасності важливе значення мають статuti автокефальних православних церков. До ключових джерел належать:

- Статут Православної церкви України (прийнятий після отримання Томосу у 2019 р.).

- Статuti Сербської, Болгарської та Румунської церков, які демонструють локальну інтерпретацію канонів у різних державах.

- Чинний статут Російської православної церкви, що відображає її історичний розвиток у контексті російської імперської та радянської політики.

Взаємодія церкви та держави є важливою складовою формування канонічного права. У цьому аспекті важливими є:

- Царські укази Російської імперії, які обмежували автономію православної церкви.
- Конституційні акти Речі Посполитої, що намагалися контролювати православну церкву через унію.
- Закони України, зокрема Закон "Про свободу совісті та релігійні організації", який регулює діяльність релігійних громад у сучасній державі.

Бібліографічний апарат дослідження включає праці класичних та сучасних дослідників, які аналізували канонічне право як у загальноцерковному, так і в національному контекстах.

До класичних праць, які є основою для вивчення канонічного права, належать:

- Євген Голубинський – автор фундаментального дослідження розвитку християнства в Київській Русі.
- Митрополит Макарій (Булгаков) – його "Історія російської церкви" висвітлює еволюцію церковного права у зв'язку з суспільними умовами.
- Володимир Бенешевич – спеціаліст із візантійських джерел канонічного права, який проаналізував роль "Номоканону".

Серед сучасних авторів значний внесок зробили:

- Кипріан (Керн), який досліджував канонічне право в контексті церковного управління у XX столітті.
- Сергій Троїцький, що розкривав теоретичні аспекти церковного права.
- Юрій Шемшученко, який досліджував правові основи церковної діяльності в Україні.

Особливе місце посідають роботи українських дослідників:

- Мирослав Маринович: аналізує роль церкви в умовах суспільно-політичних змін.
- Олександр Лисенко: досліджує еволюцію канонічного права в Київській митрополії.
- Андрій Юраш: аналізує сучасну церковну політику та її вплив на розвиток ПЦУ.

Дослідження міжнародного контексту ґрунтується на роботах:

- Жана-Клода Ларше, який досліджував вплив канонічного права на західну церковну традицію.
- Джона Еріка Шарфа, який вивчав рецепцію візантійських канонів у Європі.

Додатковими джерелами є матеріали церковної періодики, архіви та офіційні вебсайти православних церков. Зокрема, використовуються:

- Вебсайти Вселенського патріархату, Православної церкви України та інших автокефальних церков.
- Офіційні збірники документів, опубліковані у XX–XXI ст.

Джерельна та бібліографічна основа дозволяє всебічно проаналізувати процес формування канонічного права православної церкви[47 с. 15]. Завдяки широкому спектру джерел, дослідження поєднує історичний аналіз, юридичні аспекти та сучасну практику застосування канонічного права в Україні та світі.

Аналізуючи джерела, важливо враховувати низку труднощів і обмежень, які виникають у процесі роботи:

Історія православної церкви знала численні спроби підробки або маніпуляції текстами канонів для досягнення певних політичних чи церковних цілей. Зокрема:

- В історії канонічного права траплялися випадки внесення змін до оригінальних текстів, що викликає труднощі у встановленні їхньої автентичності.

- Наприклад, *Фальсифіковані декреталії* в католицькій традиції стали причиною суперечок між церквами, які зачепили й православний світ. Хоча питання канонічного права є надзвичайно важливим, в Україні досі бракує достатньої кількості ґрунтовних досліджень, особливо щодо взаємозв'язку канонічного права із сучасним правовим полем.

Деякі тексти, створені у ранньохристиянську епоху, потребують складної герменевтики, оскільки містять архаїчну термінологію, багатозначність і культурні особливості того часу.

Аналіз канонічних джерел потребує врахування політичного контексту, який впливав на формування рішень (наприклад, роль Візантійської імперії у впровадженні канонів чи політика РПЦ щодо українських церков у XX столітті).

У підсумку, джерельна та бібліографічна база дослідження є не лише основою для аналізу історичного розвитку канонічного права, але й важливим інструментом для розуміння його сучасної трансформації. Використання багатопрофільного підходу до роботи з джерелами дозволяє:

- Глибше осмислити процес формування канонічного права як динамічного феномена.
- Зрозуміти роль національного контексту у розвитку православної церкви, зокрема в Україні.
- Виявити взаємозв'язок між загальноцерковними принципами та локальними традиціями.

Ця аналітична основа слугуватиме платформою для подальших розділів роботи, у яких буде детально розглянуто ключові аспекти формування та застосування канонічного права в загальноцерковному та національному контекстах[19 с. 87].

Український контекст формування та розвитку канонічного права православної церкви заслуговує на окрему увагу, оскільки він демонструє унікальне поєднання загальноцерковних традицій із впливом місцевих політичних, соціальних і культурних реалій.

Засвоєння християнства в Київській Русі наприкінці X століття стало відправною точкою для формування української традиції канонічного права. Основними джерелами стали:

- Візантійські канонічні збірники, які були адаптовані до потреб Київської митрополії.
- Літописи та князівські грамоти, що свідчать про роль державної влади у впровадженні церковних норм.
- Правові документи, такі як "Руська правда", що демонструють симбіоз церковного й світського права.

Особливої уваги заслуговує *Кормча книга*, яка була перекладена й адаптована для слов'янського середовища. Її застосування в Київській митрополії стало прикладом синтезу візантійської традиції з місцевими правовими практиками.

У період Речі Посполитої православна церква в Україні зазнала серйозного тиску уніатської політики, що знайшло відображення у джерелах того часу:

- Соборні акти Київської митрополії, які захищали традиційні канони від впливу унійних реформ.
- Полемічна література, зокрема твори Івана Вишенського, Мелетія Смотрицького, які стали духовно-правовим обґрунтуванням збереження православної традиції.
- Унійні угоди, зокрема Берестейська унія (1596 р.), що змінила правовий статус православної церкви на території Речі Посполитої.

Після входження українських земель до складу Російської імперії (XVIII ст.) православна церква втратила значну частину своєї автономії. Це позначилося на формуванні джерел канонічного права:

- Було централізовано управління церквою, підпорядкувавши її імперській бюрократії.
- Роль місцевих канонів було зведено до мінімуму, що зумовило втрату багатьох специфічних українських традицій.

- Укази та регламенти Синоду, заснованого Петром I, стали основними правовими джерелами для всіх церковних структур імперії.

У XX столітті канонічне право в Україні зіткнулося з новими викликами, пов'язаними з тоталітарним режимом:

- Закони СРСР, що обмежували релігійну діяльність, фактично знищили застосування багатьох канонічних норм.
- Незважаючи на переслідування, церква зберігала свою правову спадщину через підпільну діяльність.
- У цей час важливим джерелом стала *Самвидавна* література, яка містила тексти канонічних норм та богословські обґрунтування їхнього збереження.

Після здобуття Україною незалежності у 1991 році канонічне право знову стало важливим інструментом регулювання церковного життя. Основними джерелами цього періоду є:

- Статут Православної церкви України (прийнятий у 2019 р.), який став ключовим документом для регулювання діяльності ПЦУ.
- Документи Вселенського патріархату, зокрема Томос про автокефалію, який визначає канонічний статус української церкви.
- Рішення Синодів ПЦУ, які адаптують канонічні норми до сучасного українського контексту.

Сучасний український контекст демонструє унікальну взаємодію між збереженням традицій та необхідністю їхньої модернізації відповідно до викликів XXI століття.

Джерельна та бібліографічна основа дослідження формування корпусу канонічного права православної церкви є надзвичайно широкою та багатогранною. Вона охоплює як загальноцерковні джерела, що визначають основні принципи канонічного права, так і локальні матеріали, які демонструють адаптацію цих принципів до конкретних історичних, культурних і соціальних умов.

Український контекст, зокрема, є важливим елементом цієї бази, оскільки дозволяє виявити взаємозв'язок між глобальними канонічними традиціями та місцевими особливостями. Цей контекст відіграє ключову роль у розумінні сучасних трансформацій канонічного права в умовах відновлення автокефалії Православної церкви України.

Отримані результати роботи з джерельною та бібліографічною базою створюють міцний фундамент для подальшого аналізу процесу формування та еволюції канонічного права, а також його значення в контексті сучасного церковного життя.

## **1.2. Методологія й методика дослідження**

Дослідження формування корпусу канонічного права православної церкви в загальноцерковному та національному контекстах вимагає застосування сучасного методологічного апарату. Методологія та методика дослідження слугують основою для системного підходу до аналізу процесу формування канонічного права, а також виявлення взаємозв'язків між загальноцерковними традиціями й локальними особливостями.

Дослідження базується на принципі історизму, який дозволяє простежити формування канонічного права в контексті історичних подій та еволюції суспільства. Цей підхід є ключовим для аналізу трансформацій канонів у різні періоди, починаючи від апостольських часів до сучасності.

Канонічне право розглядається як цілісна система, елементи якої взаємодіють між собою. Це дозволяє:

- Виявити структуру та ієрархію канонічних норм.
- Дослідити взаємозв'язок між загальноцерковними канонами та локальними традиціями.
- Проаналізувати роль канонічного права у взаєминах церкви з державою та суспільством.
- Використання порівняльного підходу дає змогу зіставити особливості православного канонічного права з іншими правовими системами, зокрема католицьким канонічним правом та державним

законодавством [8 с. 8]. Цей підхід також допомагає зрозуміти унікальність української традиції канонічного права в контексті світового християнства.

Дослідження здійснюється на перетині історії, богослов'я, права та соціології. Такий підхід забезпечує:

- Глибокий аналіз змісту канонічних текстів з богословської та правової точок зору.
- Врахування соціально-політичних факторів, що впливали на розвиток канонічного права.
- Використання інструментів соціології для оцінки сучасного застосування канонів.

Для реалізації завдань дослідження використано комплекс методів, які дозволяють проаналізувати формування корпусу канонічного права з урахуванням його історичної та сучасної специфіки.

#### Історико-генетичний метод

Цей метод дозволяє простежити витоки канонічного права та його розвиток у різні історичні періоди. Застосування методу забезпечує розуміння:

- Як формувалися основи канонічного права у ранній церкві.
- Як впливали соціальні й політичні обставини на зміну канонів у пізніші періоди.

#### Порівняльно-правовий метод

Метод використовується для аналізу спільних і відмінних рис канонічного права православної церкви в різних юрисдикціях. Зокрема, він дозволяє порівняти:

- Канонічні системи різних помісних церков.
- Особливості національних підходів до тлумачення канонічного права.

#### Герменевтичний метод

Герменевтика забезпечує аналіз текстів канонічного права, враховуючи їхній історичний, богословський та культурний контекст. Завдяки цьому методу вдається:

- Інтерпретувати складні місця у канонічних текстах.
- Виявити еволюцію значення канонів у різні історичні періоди.
- Адаптувати стародавні канони до сучасних умов.

#### Джерелознавчий аналіз

Цей метод дозволяє критично оцінити автентичність, повноту та історичну значущість джерел, які використовуються в дослідженні. Особлива увага приділяється:

- Критичному аналізу перекладів стародавніх текстів.
- Вивченню історичних умов створення канонічних збірників.

#### Соціологічний метод

У дослідженні застосовуються елементи соціологічного методу для оцінки сучасного стану канонічного права. Це включає:

- Аналіз опитувань і досліджень, пов'язаних із сприйняттям канонічного права вірянами.
- Вивчення практичного застосування канонів у церковному житті.

#### Синтез і узагальнення

Метод синтезу використовується для об'єднання результатів різних методів і формування комплексного уявлення про предмет дослідження. Узагальнення дозволяє зробити висновки про загальні закономірності формування й функціонування канонічного права [33 с. 38].

Методика дослідження передбачає кілька ключових етапів:

1. Попередній аналіз джерел:
  - Визначення основних джерел, які містять канонічні норми та регулюють церковне життя.
  - Аналіз бібліографії та виявлення ключових праць із досліджуваної теми.

## 2. Систематизація матеріалу:

- Групування джерел за хронологічним і тематичним принципами.
- Виділення ключових аспектів загальноцерковного та національного контексту формування канонічного права.

## 3. Критичний аналіз джерел:

- Оцінка автентичності текстів, особливо стародавніх канонічних збірників.
- Порівняння різних інтерпретацій тих самих канонів у різних юрисдикціях.

## 4. Проведення порівняльного аналізу:

- Порівняння канонічних норм, прийнятих у різних православних юрисдикціях.
- Аналіз впливу національного контексту на формування корпусу канонів.

## 5. Формування висновків:

- Систематизація результатів дослідження.
- Формулювання висновків про загальні тенденції та особливості формування канонічного права.

Методологія й методика дослідження, побудовані на поєднанні історичних, правових, богословських і соціологічних підходів, забезпечують всебічний аналіз формування корпусу канонічного права православної церкви. Використання різноманітних методів дозволяє не лише відтворити історичний процес розвитку канонічного права, але й осмислити його сучасне значення в контексті загальноцерковних і національних викликів [51 с. 89]. Цей комплексний підхід гарантує об'єктивність і наукову обґрунтованість результатів дослідження.

### 3.4. Наукова новизна і значущість методологічного підходу

Методологія, розроблена для цього дослідження, відображає як загальні принципи наукового аналізу, так і специфіку вивчення канонічного права

православної церкви в умовах взаємодії загальноцерковного та національного контекстів.

#### 3.4.1. Новизна дослідження

Наукова новизна полягає у використанні міждисциплінарного підходу до вивчення канонічного права, що дозволяє:

- Вперше комплексно оцінити формування канонічного корпусу в контексті сучасного українського православ'я.
- Здійснити порівняльний аналіз українського канонічного права із системами інших помісних церков.
- Виявити вплив суспільно-політичних умов на еволюцію канонічних норм.

#### 3.4.2. Практична значущість

Отримані результати мають важливе значення для теорії й практики:

- Для богослов'я дослідження сприяє розумінню ролі канонів у забезпеченні церковної єдності.
- Для церковного управління воно надає рекомендації щодо адаптації канонічного права до сучасних умов.
- Для історії воно проливає світло на еволюцію релігійних норм в Україні та їхній вплив на суспільство.
- Для права воно сприяє кращому усвідомленню взаємодії релігійного та світського законодавства.

Одним із ключових викликів є обмежений доступ до окремих джерел канонічного права, зокрема архівних матеріалів. Це стосується:

- Стародавніх рукописів і перекладів канонічних текстів, які зберігаються в бібліотеках інших країн.
- Матеріалів, пов'язаних із діяльністю Вселенського патріархату, до яких доступ є регламентованим.

Інтерпретація канонічних текстів часто залежить від богословської школи або традиції помісної церкви, що може створювати суперечності. Наприклад:

- Відмінності у трактуванні певних канонів між грецькою, слов'янською та східною традиціями.
- Різний підхід до адаптації стародавніх норм у сучасних юрисдикціях.

Хоча міждисциплінарність дає можливість всебічного аналізу, вона також створює виклики:

- Потреба синхронізації правових, богословських і історичних підходів.
- Відсутність усталених методик у вивченні канонічного права з позиції соціології чи державного права.

Дослідження канонічного права передбачає врахування етичних питань, що мають вирішальне значення для забезпечення об'єктивності та наукової коректності.

Аналіз канонічного права не повинен втручатися у внутрішнє життя церкви або ставити під сумнів її доктринальні засади. Для цього:

- Забезпечується нейтральність у ставленні до різних православних юрисдикцій.
- Використовується мова, що не суперечить релігійним цінностям.

Особлива увага приділяється тому, щоб дослідження не стало інструментом для політичних чи ідеологічних маніпуляцій.

Тема канонічного права може викликати суперечності серед представників різних юрисдикцій, тому дослідження ведеться з урахуванням необхідності уникнення конфліктів і полеміки.

Методологія й методика дослідження, розроблені для вивчення формування корпусу канонічного права православної церкви, забезпечують комплексний і всебічний підхід до вирішення поставлених завдань. Поєднання історичних, богословських, правових і соціологічних методів дозволяє глибоко розкрити тему, враховуючи її складність і багатовимірність.

У подальших розділах роботи результати цього підходу будуть застосовані для аналізу конкретних аспектів формування й функціонування канонічного права в загальноцерковному та національному контекстах, а також для розробки практичних рекомендацій щодо його сучасного застосування.

Розділ методології та методики дослідження є надзвичайно важливим етапом роботи, адже саме в ньому обґрунтовується, яким чином буде здійснено системний аналіз проблеми, що розглядається. Подальше продовження цього розділу може включати поглиблення деяких аспектів методології та додаткові уточнення щодо застосування обраних методів.

Методи, викладені в цьому розділі, мають різні етапи застосування в ході аналізу. Нижче наведено уточнення щодо їхньої ролі в кожному етапі дослідження[66 с. 14].

На першому етапі дослідження історико-генетичний і герменевтичний методи використовувалися для:

- Виявлення основних канонічних збірників, які формували правові традиції православної церкви.
- Вивчення літератури з історії розвитку канонічного права.

Особливу увагу приділено авторитетним джерелам, зокрема таким, як *Номоканон*, *Книга правил*, *Синтагма Матфея Властаря* тощо.

Системний і порівняльно-правовий методи дозволили:

- Впорядкувати джерела за тематичними групами (загальноцерковні канони, локальні постанови, рішення соборів).
- Встановити, які аспекти канонічного права залишалися стабільними, а які трансформувалися залежно від національного контексту.

Міждисциплінарний підхід і соціологічні методи дали змогу простежити вплив соціально-історичних умов на формування канонічного права.

- Наприклад, аналізувався вплив Київської Русі, козацької державності та сучасної української незалежності на канонічні традиції Української Православної Церкви.

- Особлива увага приділена ролі рішень соборів (наприклад, Всеукраїнського Помісного Собору 1918 року та Об'єднавчого Собору 2018 року) у формуванні сучасного корпусу канонів.

Зважаючи на міждисциплінарний характер роботи, було застосовано різноманітний інструментарій, включаючи:

- Аналіз текстів: Дослідження канонічних джерел, соборних постанов і богословських трактатів.
- Картографування: Візуалізація історичного розподілу впливу різних православних юрисдикцій на українські терени.
- Контент-аналіз: Вивчення наукових публікацій, які висвітлюють тему формування канонічного права.

Цей інструментарій забезпечує глибоке занурення в матеріал і створює можливості для всебічного аналізу досліджуваного питання.

Результати роботи та застосована методологія можуть бути корисними для:

- Богослов'я: Розробки нових підходів до тлумачення канонічних текстів у сучасних умовах.
- Церковного управління: Удосконалення процедур прийняття рішень і регулювання церковного життя відповідно до канонічного права.
- Юриспруденції: Формування правового підґрунтя для співпраці між державою та церквою в Україні.
- Науки: Створення бази для подальших досліджень у галузі церковного права, історії релігії та міждисциплінарних студій

Розроблена методологія є важливим фундаментом для здійснення якісного дослідження формування корпусу канонічного права. Її основою є поєднання класичних історичних і правових методів із сучасними міждисциплінарними підходами.

Методологічна система, описана в цьому розділі, не лише забезпечує цілісність і системність аналізу, але й створює можливості для подальшого розвитку дослідження[20 с. 45]. Вона дозволяє врахувати як традиційні, так і

сучасні виклики в контексті розвитку канонічного права в Україні та православному світі в цілому.

Наступні розділи роботи ґрунтуватимуться на описаних методах та підходах, що дозволить досягти поставлених дослідницьких завдань і забезпечити наукову новизну роботи.

### **Висновки до першого розділу**

Розділ "Огляд літератури та методологічні основи дослідження" забезпечує ключовий науково-методичний фундамент для вивчення формування корпусу канонічного права православної церкви в загальноцерковному та національному контекстах. У ході аналізу було досягнуто таких результатів:

Визначено основні джерела канонічного права, серед яких канонічні збірники (Номоканон, Книга правил, рішення Вселенських і Помісних соборів), а також богословські, історичні та правові праці.

Встановлено, що сучасна наукова література акцентує увагу на міждисциплінарному підході до вивчення канонічного права, поєднуючи історичний, богословський та правовий аналіз.

Виокремлено дослідження, які акцентують на ролі національних факторів у формуванні канонічних традицій, особливо в умовах сучасної України.

З'ясовано, що недостатньо висвітленим у літературі є питання взаємодії загальноцерковних канонів із локальними традиціями та їхньої адаптації до специфіки українського суспільства.

Виявлено потребу у системному порівняльному аналізі української традиції канонічного права з аналогічними процесами в інших помісних православних церквах.

Запропоновано комплексну методологію, яка базується на використанні історичного, порівняльно-правового, герменевтичного, соціологічного та міждисциплінарного підходів.

Визначено, що застосування системного підходу дозволяє інтегрувати різні аспекти формування канонічного права, зокрема богословські, правові та соціальні чинники.

Наголошено на важливості врахування як загальноцерковного, так і локального контекстів для об'єктивного аналізу розвитку канонічного права.

Дослідження формування корпусу канонічного права в Україні розглядається як актуальна наукова проблема, яка відображає взаємозв'язок між історичними традиціями православ'я та сучасними викликами.

Запропоновані підходи забезпечують можливість розробки практичних рекомендацій для вдосконалення церковного управління та правової бази православної церкви в умовах сучасної української державності.

Підкреслено важливість об'єктивності та неупередженості в аналізі канонічного права, що є ключовою умовою коректного висвітлення питань, пов'язаних із церковними традиціями та їхнім розвитком.

Таким чином, огляд літератури та обґрунтування методології дослідження забезпечують міцну основу для подальшого аналізу теми. Використання розроблених підходів дозволить дослідити взаємозв'язок загальноцерковних і локальних чинників у формуванні корпусу канонічного права православної церкви та його актуальність для сучасного церковного й суспільного життя України.

Огляд літератури та методологічних основ також вказує на напрямки, які потребують подальшого дослідження. Зокрема, одним із таких напрямків є вивчення впливу конкретних історичних періодів на формування канонічного права в Україні. Це дозволить краще зрозуміти, як політичні та соціальні зміни впливали на церковне право.

Необхідно також звернути увагу на сучасні трансформації в канонічному праві під впливом глобалізаційних процесів та новітніх викликів для православних церков, таких як міжправославні суперечки, питання автокефалії, а також взаємодія церкви з державними інститутами.

Хоча запропонована методологія є цілісною та багатогранною, вона може бути вдосконалена через інтеграцію новітніх методів у галузі цифрових технологій, таких як цифрові гістрії та вивчення канонічних текстів з використанням сучасних методів текстової аналітики. Це дозволить здійснити глибший аналіз стародавніх канонічних документів, що до цього часу були малодоступними або мало дослідженими.

Подальші дослідження можуть також включати вивчення канонічного права через призму культурних ідентичностей православних громад, а також його вплив на правову культуру суспільства. Це дозволить ще точніше окреслити роль православної церкви в соціальному, політичному та культурному житті України.

Запропонована методологія, з урахуванням як загальноцерковних, так і національних особливостей, може бути застосована для розробки рекомендацій щодо адаптації канонічного права до сучасних умов церковного життя в Україні. Це є важливим кроком у напрямку покращення церковного управління та забезпечення церковної єдності в умовах новітніх викликів.

Практичне застосування результатів дослідження може сприяти вдосконаленню правового статусу церкви в Україні, в тому числі щодо її взаємодії з державними та громадськими інститутами.

Таким чином, розділ створює необхідну теоретичну та методологічну базу для подальшого поглибленого вивчення формування канонічного права православної церкви. Завдяки ретельному аналізу існуючих джерел і вибору відповідної методики, дослідження зможе дати нові відповіді на питання, що стосуються розвитку канонічного права в Україні, його зв'язку з національними традиціями та сучасними тенденціями в православному світі.

## РОЗДІЛ II

### ІСТОРІЯ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ КОРПУСУ КАНОНІЧНОГО ПРАВА ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ

#### 2.1. Божественне право як основа церковного законодавства православної церкви

Божественне право (або божественний закон) є однією з основних категорій канонічного права в православній традиції. Це сукупність норм, що виражають волю Бога і є фундаментом для церковної діяльності та управління. Божественне право в контексті православної церкви розглядається як вищий принцип, який визначає не лише моральні й духовні орієнтири, а й основні юридичні норми, що регулюють життя Церкви та її взаємодію з іншими суспільними інститутами.

Основними характеристиками божественного права є:

1. Невід'ємність від Божої волі: Божественне право походить безпосередньо від Бога і не може бути змінене чи адаптоване людьми. Воно є незмінним і вічним.
2. Природне призначення: Божественне право виражає моральні закони, які є необхідними для спасіння душі та розвитку церковної спільноти.
3. Центральне значення для канонічного права: Це право є основою, на якій будується вся система канонів і церковного законодавства, включаючи світські аспекти церковного життя, такі як управління та дисципліна [39 с. 91].
4. Доступність для віруючих: Норми божественного права є загальнодоступними та відкритими для всіх християн через Святе Письмо, усну традицію та рішення Соборів.

Божественне право є основою для розвитку канонічного права, яке регулює внутрішнє життя Церкви. Це право не можна розглядати окремо від інших джерел церковного законодавства, зокрема від канонів, що приймаються на вселенських і помісних соборах, але його роль є провідною. Саме божественні заповіді та принципи визначають основні норми канонічного права.

Основні принципи, що лежать в основі божественного права:

- Святість та безпека душі: Божественне право орієнтоване на моральне удосконалення людини і захист її духовного благополуччя.

- Єдність Церкви: Одним із головних аспектів божественного права є захист церковної єдності, яка забезпечується через дотримання церковних канонів.

- Спасіння через Христа: Божественне право надає вказівки для поведінки та практик, які сприяють спасінню душі, визначаючи моральні норми для християнського життя.

У процесі формування канонічного права православна церква адаптувала божественне право до конкретних історичних і соціальних умов, однак основні принципи залишалися незмінними, адже вони визначали саму сутність церкви як духовної спільноти. Таким чином, божественне право є незмінним еталоном для оцінки будь-якої іншої юридичної норми.

У православній церкві божественне право розглядається як незмінна основа для розвитку загальноцерковного законодавства. Це відображається в ряді канонів, які передбачають дотримання заповідей Божих у церковному житті. Одним із найбільш важливих аспектів є те, що божественне право лежить в основі всіх постанов Вселенських соборів, які визначають правила для життя церкви.

Згідно з православною традицією, Божественне право безпосередньо втілюється в декількох формах: Біблія є основним джерелом божественного права, оскільки містить в собі заповіді та навчання Христа, які є основою для морального і правового життя християн. Поряд з Писанням важливу роль відіграє Свята Традиція, яка включає в себе усні настанови апостолів, правила соборів та інших церковних діячів. Канони, які були затверджені на соборах, в свою чергу є втіленням божественного права в конкретних історичних і соціальних обставинах, оскільки вони орієнтуються на збереження церковної єдності та дотримання моральних норм. Ці три компоненти (Писання, Традиція, Канони) складають основу божественного права в православній церкві і взаємно доповнюють один одного, утворюючи цілісну систему[59 с. 13].

З точки зору національного контексту, роль божественного права в Україні є дуже важливою. Враховуючи специфіку розвитку православ'я в Україні, божественне право, хоч і є незмінним, має свій локальний аспект, який пов'язаний з національними традиціями та соціальною ситуацією. В Україні православна церква протягом століть перебувала під впливом різних політичних і культурних змін, що знаходило своє відображення і в церковному праві.

В Україні роль божественного права була підкріплена численними рішеннями православних соборів, на яких обговорювалися питання взаємодії держави та церкви, а також адаптація божественних норм до місцевих умов.

Ідеї божественного права стали важливою основою для підтримки єдності православних в умовах політичних поділів, зокрема в період боротьби за автокефалію Української Православної Церкви.

У цьому контексті божественне право виступає не лише основою для церковного життя, а й важливим елементом національної ідентичності та культурної спадщини. Після отримання автокефалії Українською Православною Церквою важливим завданням стало забезпечення гармонії між канонічним правом і національними інтересами, що підкріплюється принципами божественного права.

Божественне право є основою церковного законодавства православної церкви і визначає моральні, духовні та юридичні норми, які регулюють життя церкви. Це право є незмінним і вічним, оскільки воно походить безпосередньо від Бога. Визначальна роль божественного права у формуванні канонічного права полягає в тому, що воно виступає як еталон для всіх інших церковних норм.

В умовах національних контекстів, таких як в Україні, божественне право забезпечує зв'язок між церковним і державним правом, зберігаючи при цьому вірність основним принципам православної віри. Таким чином, божественне право є не лише правовою, але й культурною основою для православної церкви, що допомагає забезпечити її духовну єдність та збереження національних і релігійних традицій.[44 с. 47]

Взаємодія божественного та канонічного права в православній церкві є важливою темою для розуміння структури церковного законодавства. Канонічне право, хоча і базується на божественному праві, але має більш практичну та конкретну спрямованість. Відносини між цими двома категоріями є тісно взаємопов'язаними і складаються на двох основних рівнях:

1. Божественне право як основа канонічного права: Канони, прийняті на Вселенських та Помісних соборах, є конкретизацією божественного права у певних історичних та соціальних умовах. Наприклад, канони, що стосуються церковної дисципліни або правила щодо виконання таїнств, відображають божественний порядок, але враховують конкретні умови, в яких перебувала Церква на той момент. Це дозволяє говорити про адаптацію божественного права до конкретних реалій, не порушуючи його фундаментальних принципів.

2. Роль канонічного права у збереженні божественного порядку: Канонічне право, хоча і є людським витвором, має на меті реалізацію Божої волі в земному житті Церкви. Саме канони є тими інструментами, які сприяють тому, щоб божественні заповіді виконувалися в конкретному церковному контексті. Наприклад, встановлення церковних свят, правила для служителів, а також способи розв'язання конфліктів у церковній спільноті — все це є частинами канонічного права, яке має на меті забезпечити виконання божественних заповідей на землі.

Попри те, що божественне право є незмінним у своїй основі, процес його адаптації до нових соціальних, політичних і культурних умов завжди був складним і часто приводив до необхідності інтерпретації та тлумачення.

1. Сучасні виклики для божественного права в умовах глобалізації:

У глобалізованому світі, де традиційні релігійні інститути взаємодіють із світськими державними структурами, церква стикається з численними викликами, пов'язаними з адаптацією божественного права до сучасних реалій. Це стосується, зокрема, питань, пов'язаних із правами людини,

правами жінок, соціальними змінами у відносинах між державою та релігією, а також інтеграцією церкви у міжнародний контекст.

2. Інтерпретація божественного права в умовах постсекулярного суспільства:

В умовах сучасного постсекулярного суспільства, де релігія втратила свою монополію на моральні норми, питання адаптації божественного права стає все більш важливим. Церква змушена вирішувати питання, пов'язані з пошуком балансу між непорушністю божественного права і вимогами сучасної етики та правового поля.

3. Міжнародні та міжправославні конфлікти та божественне право:

Сучасні міжправославні суперечки, зокрема ті, що виникають у зв'язку з автокефалією, канонічними юрисдикціями та іншими питаннями, потребують інтерпретації божественного права, яке визначає правильність або неправильність тих чи інших дій у церковному житті. Божественне право виступає як критерій для оцінки таких дій, навіть якщо вони мають політичну чи національну складову.

Особливу роль божественне право відіграє в контексті розвитку Української Православної Церкви після здобуття автокефалії. Відповідно до церковного права, кожна помісна церква має право на самостійне керівництво та внутрішнє управління, однак всі ці дії мають здійснюватися відповідно до божественного права[61 с. 184].

З моментом надання автокефалії Українській Православній Церкві важливим аспектом стало визначення місця божественного права у новому статусі церкви. Божественне право, як основа всього канонічного законодавства, повинно визначати межі взаємодії між автокефальною церквою та іншими помісними церквами, зберігаючи канонічний порядок і церковну єдність.

Божественне право також має величезне значення для формування національної ідентичності православних в Україні. Канонічні норми, що ґрунтуються на божественному праві, стали основою для визначення релігійної

самобутності українського народу, його духовних та культурних цінностей. Це сприяло становленню незалежної української церкви, яка може підтримувати свій власний шлях в межах світового православ'я, зберігаючи вірність божественним заповідям.

Божественне право залишатиметься основою для канонічного законодавства православної церкви, адже воно відображає волю Бога і не може бути змінене людськими умовами чи обставинами. Усі рішення та канони, прийняті на церковних соборах, повинні зберігати відповідність до божественного права як першооснови.

Адаптація божественного права до сучасних умов є складним, але необхідним процесом. Це вимагає гнучкості та можливості тлумачення божественних норм в умовах змінюваного соціального та культурного контексту, не порушуючи при цьому основних принципів.

В умовах сучасної Української Православної Церкви важливість божественного права ще раз підкреслюється в контексті її автокефалії та розвитку національної релігійної ідентичності. Божественне право стає основою для підтримки церковної єдності і духовного зростання українського православ'я.

Божественне право в православній церкві є незмінним і вічним еталоном, на основі якого будуються всі канонічні норми і правила. Це право не тільки визначає моральну та правову основу життя Церкви, а й формує духовну ідентичність віруючих, що є важливим аспектом в умовах постсекулярного суспільства та для розвитку Церкви в національному контексті України.

## **2.2. Специфіка розвитку церковного права від апостольських часів до сучасності**

Розвиток церковного права починається з самого раннього періоду християнства, з часів апостолів, коли ще не існувало систематизованих юридичних норм. На початку існування Церкви основним джерелом права були повчання апостолів, які передавали учення Ісуса Христа. У цей період не було

єдиного церковного законодавства, але вже в цей час почали формуватися основні принципи, які лягли в основу церковного права.

Основними характеристиками церковного права апостольського періоду є:

Раннє християнство акцентувало на моральному житті віруючих, звільненні від язичницьких практик і поглядів. Апостольське навчання переважно стосувалося духовних аспектів життя, вказуючи на важливість любові до Бога і ближнього.

На перших етапах розвитку Церкви, апостоли, особливо святі Павло та Петро, виробили низку правил для внутрішнього устрою спільноти, організації богослужінь та управління церквою. Наприклад, були встановлені правила щодо звершення таїнств, богослужіння, вибору дияконів та єпископів.

Одним з важливих документів цього періоду є *Апостольські постанови*, збірка канонів, яка об'єднує розпорядження апостолів. Вони були першими канонічними нормами, які регулювали церковне життя, організацію духовенства, таїнства, дисципліну.

З III століття, коли християнство стало офіційною релігією Римської імперії, церковне право набуло більш систематизованого характеру. Цей період став часом становлення основних церковних інститутів та норм, що визначали внутрішнє життя Церкви[55 с. 28].

Впродовж цього періоду почали з'являтися перші канонічні збори, які визначали дисципліну та організацію церковного життя. У цей час були сформульовані основні канони, що регулюють вибір духовенства, проведення літургії, розгляд моральних питань та вирішення суперечок серед віруючих.

Найважливішими подіями цього періоду стали Вселенські собори, зокрема Нікейський (325 р.), Константинопольський (381 р.), Ефеський (431 р.) та Халкедонський (451 р.). Ці собори не лише вирішували теологічні суперечки, але й приймали канонічні постанови, які регулювали організацію Церкви та її взаємодію з державою.

Однією з важливих складових цього періоду стало формування структури єпископату, який став центральною фігурою в управлінні Церквою. Єпископи, особливо в основних християнських центрах, почали систематизувати канони для своїх помісних церков, що забезпечувало уніфікацію церковного життя.

У середньовіччі церковне право продовжувало розвиватися під впливом як духовних, так і світських подій. У цей період виділяється значний вплив папства на розвиток церковного права, особливо в Західній церкві. Проте в православній традиції розвивалося власне канонічне право, що мало свої особливості.

Після падіння Західної Римської імперії та перенесення центру християнства до Константинополя, православна Церква отримала велику автономію. Одним із важливих документів цього періоду став *Еклога*, законодавчий акт, прийнятий імператором Левом III, який містив норми, що регулювали життя Церкви та церковне право. Візантійська імперія залишалася основним центром розвитку православного церковного права.

У Західній Церкві Папа Римський став не тільки духовним, а й політичним лідером, що значно вплинуло на розвиток церковного права. Папи розробляли та імплементували канонічні норми, що об'єднували церкви Західної Європи, і вимагали відносно незалежності церковних структур від світської влади.

В православній Церкві цей період відзначався боротьбою за еклезіологічну автономію, коли йшлося про надання автокефалії деяким помісним церквам, а також відстоювання принципу соборності у прийнятті важливих рішень.

В період раннього Нового часу церковне право зазнало значних змін через соціальні, політичні та релігійні реформи. Бурхливі зміни в релігійній картині Європи після Реформації, а також впливи світських урядів на церкви в різних країнах стали важливими факторами у розвитку канонічного права.

Реформація та подальше розколювання християнства сприяли розвитку окремих церковних систем. Протестантські церкви створювали свої власні норми, відкинувши багато елементів традиційного церковного права. Однак це не торкнулося православної церкви, яка зберегла більшу частину канонічних норм.

Важливим аспектом розвитку церковного права в цей період стало становлення національних церков. Наприклад, зростаюча роль Російської та Грецької православних церков у світі призвела до процесів автокефалії, тобто надання незалежності деяким помісним церквам, що також потребувало юридичної регламентації.

В Україні, зокрема, після довгої боротьби за автокефалію, в кінці XIX та на початку XX століття активно розвивалося канонічне право, що мало на меті не лише відновлення незалежності української православної церкви, а й унормування її канонічних відносин з іншими православними церквами.

У XXI столітті церковне право православної церкви стало відповідати вимогам сучасного світу, зокрема у сфері прав людини, церковної взаємодії з державами та міжнародними організаціями, а також в умовах глобалізації[27 с. 17].

Сучасний етап розвитку церковного права характеризується зростаючою інтеграцією православних церков, особливо через міжправославні зібрання та комунікації. Водночас виникають нові питання, пов'язані з інтеграцією нових національних церков, таких як Українська Православна Церква, що здобула автокефалію в 2018 році.

Сучасні виклики для церковного права в контексті глобалізації, технологічних змін та нових соціальних умов вимагають постійного перегляду та адаптації канонічних норм. Так, питання моральних принципів щодо прав людини, гендерної рівності та біоетики стають все більш актуальними для церковних юристів і богословів.

Розвиток церковного права є результатом тривалої еволюції, починаючи з апостольських часів до сучасності. Протягом століть канонічне право зазнавало

впливу багатьох соціальних, політичних та релігійних змін, що зумовлювало його адаптацію до нових умов. Одним із ключових аспектів цього розвитку є взаємодія між божественним правом і канонічними нормами, а також між церквою та державою. В умовах сучасних викликів важливим є збереження духовної та юридичної єдності православних церков у світі, а також здатність реагувати на зміни у соціокультурному контексті.

Сучасний період розвитку церковного права вимагає не лише збереження традицій, але й гнучкості, здатності до адаптації в умовах нових соціальних, політичних та культурних реалій. У ХХІ столітті православне церковне право має справу з численними викликами, які потребують теоретичних і практичних рішень.

Одним з найважливіших викликів для православної церкви є проблема збереження автономії помісних церков при одночасній потребі інтеграції в глобальний контекст. У цьому аспекті церковне право має визначати чіткі межі взаємодії між помісними церквами, зокрема у питаннях автокефалії та взаємного визнання. Церковне право повинно враховувати не лише внутрішні канонічні норми, але й міжнародні відносини, зокрема в питаннях міжцерковної співпраці та екуменізму.

З огляду на постсучасний світ, де межі між релігією та державою часто розмиті, церковне право мусить знаходити баланс між канонічною автономією Церкви та вимогами національних правових систем. Сучасні питання прав людини, свободи віросповідання, права на релігійні обряди, а також вирішення спірних питань щодо церковної власності, відносин із державними органами вимагають нових підходів в межах церковного права. Окремо стоять питання, пов'язані з церквою та її громадською роллю в демократичних суспільствах, зокрема у контексті захисту прав меншин, гендерної рівності та інших соціальних питань.

У деяких країнах, де існують національні православні церкви (наприклад, в Україні, Росії, Греції), особливу роль набуває місце церковного права як інструмента збереження національної ідентичності. Після здобуття автокефалії

Українською Православною Церквою в 2018 році, питання національного характеру церковного права стали особливо актуальними. В Україні, зокрема, церква стикається з необхідністю розробки канонічних норм, що відповідають специфіці національного контексту та одночасно не суперечать загальноцерковним канонам. Ось чому розвиток канонічного права на рівні національних церков стає важливою складовою частиною глобальної канонічної системи.

Враховуючи технологічний прогрес та глобалізацію інформаційного простору, виникають нові питання щодо використання новітніх технологій у релігійному житті, таких як трансляція богослужінь через Інтернет, онлайн-сповідання, електронні ікони та інші інновації, які потребують регулювання на канонічному рівні. Церковне право повинно визначати, як такі практики можуть бути адаптовані до церковної традиції, при збереженні духу автентичності та канонічних норм.

Окремим викликом для церковного права є єкуменічний рух і необхідність міжрелігійного діалогу. В умовах сучасного суспільства церковне право повинно брати до уваги можливість співпраці між різними християнськими конфесіями, а також з іншими релігійними традиціями. Проблеми, які виникають у таких взаємодіях, повинні бути вирішені з урахуванням як загальноцерковних канонів, так і місцевих реалій. Наприклад, питання участі православної церкви в єкуменічних ініціативах, співпраця з іншими християнськими конфесіями та мусульманами або юдеями в контексті міжрелігійного діалогу[3 с. 18].

Процес розвитку церковного права в православній церкві від апостольських часів до сучасності відображає складну еволюцію, що охоплює багатовікові традиції та численні адаптації до змінюваних історичних, соціальних і культурних реалій. За цими змінами стоїть постійна взаємодія між духовною спадщиною Церкви та вимогами часу, який вимагає нових підходів та рішень для вирішення проблем, з якими стикаються православні християни.

Зародження церковного права в апостольські часи, його розвиток в середньовіччі, формування системи канонів на Вселенських соборах, а також вплив реформаційних процесів визначили основи сучасного церковного права.

Церковне право завжди адаптувалося до нових викликів часу. Особливо це стосується сучасного періоду, коли в умовах глобалізації та технологічних змін постають нові питання взаємодії Церкви з державами, іншими релігійними конфесіями та питання прав людини.

Сучасний розвиток церковного права в Україні, зокрема через надання автокефалії, став важливим етапом для формування національного церковного законодавства, що одночасно зберігає загальноцерковну канонічну спадщину та враховує особливості національного контексту.

Церковне право має відповідати на нові виклики часу: глобалізація, міжрелігійний діалог, технологічні інновації, екуменічні ініціативи, а також внутрішні зміни, які виникають внаслідок соціальних і політичних процесів.

Таким чином, розвиток церковного права православної Церкви має бути гармонійним процесом, що поєднує традиції з новими вимогами сучасного світу, забезпечуючи правильне функціонування Церкви в контексті національних та глобальних реалій.

## **Висновки до другого розділу**

Історія формування канонічного права православної Церкви є результатом багаторічного процесу, що охоплює різні етапи розвитку — від апостольських часів до сучасності. Від початкових апостольських постанов і спільних соборів, що закладали основи церковного управління, до створення і кодифікації канонічних норм у перші століття християнства, канонічне право проходило через численні етапи адаптації до змін у соціально-політичних реаліях. Формування корпусу канонічного права відбувалося в рамках загальноцерковних соборів та національних церков, що зіграло важливу роль у його універсальності та гнучкості.

Одним із ключових аспектів розвитку канонічного права стало взаємодія між церковними та світськими властями, яка визначала, з одного боку, функціонування Церкви в суспільстві, а з іншого — канонічне право як інструмент визначення меж церковної влади та її взаємин з державою. Це співвідношення не завжди було рівним, особливо в періоди посиленої політизації церковних структур, однак воно залишалося основним для подальшого розвитку канонічного законодавства.

Важливими етапами формування корпусу канонічного права стали прийняття важливих канонічних документів, серед яких виділяються Вселенські собори, що визначали основи догматичного і канонічного життя Церкви. Такими документами є Нікаїнські, Халкедонські та інші вселенські канони, а також локальні собори, які мали велике значення для розвитку національних церковних традицій. Створення таких канонів було спричинене необхідністю регулювання моральних, дисциплінарних і організаційних питань всередині Церкви.

Протягом століть канонічне право не було єдиним і систематизованим кодексом, а існувало у вигляді окремих канонів і норм. Однак до середини II тисячоліття з'явилися перші спроби кодифікації канонічного права, такі як «Царське правило» (Стоглав) у Російській православній Церкві, яке стало основою для внутрішньоцерковного правового регулювання. Ця кодифікація слугувала основою для вирішення правових питань, зокрема щодо церковної власності, управлінських відносин та духовної дисципліни.

Особливу роль у розвитку канонічного права відіграли національні православні церкви, зокрема Українська, Російська та Грецька православні церкви. Створення національних церковних традицій і адаптація канонічних норм до національних умов стало важливим етапом в історії канонічного права. Національний контекст часто впливав на трактування канонів та їх застосування, що дозволяло зберігати церковну ідентичність, одночасно забезпечуючи вірність загальноцерковним принципам.

З розвитком екуменічного руху та глобалізацією, корпус канонічного права православної Церкви став більш відкритим до зовнішніх впливів.

Взаємодія з іншими християнськими конфесіями та релігійними традиціями вимагала адаптації канонічних норм до сучасних умов, зокрема у контексті прав людини, гендерної рівності та інших актуальних питань.

Враховуючи соціальні зміни та виклики, які постають перед православною Церквою, канонічне право повинно було знаходити баланс між збереженням традицій і впровадженням інновацій. Це важливо для забезпечення правової стабільності та гнучкості в адаптації до нових умов. Водночас, розвиток канонічного права потребує детального аналізу, оскільки багато питань, що виникають у сучасному світі, вимагають від Церкви не лише збереження канонічної спадщини, а й здатності до прогресивного розвитку.

У майбутньому корпус канонічного права православної Церкви має продовжувати еволюціонувати відповідно до нових соціальних, політичних і релігійних реалій. Важливими напрямками є подальше удосконалення канонічної практики на національному рівні, а також збереження єдності між помісними церквами. Адаптація канонічного права до нових етичних стандартів, таких як права людини та гендерна рівність, є важливим аспектом розвитку православної юриспруденції.

Формування корпусу канонічного права православної Церкви є результатом багатовікового розвитку та адаптації канонічних норм до історичних, культурних і соціальних умов. Від апостольських часів до сучасності цей процес супроводжувався змінами в церковному управлінні, взаємодії з державою та адаптації до нових викликів. Сучасний стан канонічного права вимагає поєднання традицій з інноваціями, зберігаючи єдність православних церков у контексті національних реалій та глобальних тенденцій.

Важливою характеристикою православного канонічного права є принцип соборності, що проявляється через взаємодію між різними помісними церквами, їхній спільний обов'язок зберігати канонічні традиції та обговорювати актуальні питання церковного життя на вселенських та місцевих соборах. Соборність забезпечує єдність Церкви в управлінні, вірності загальноцерковним канонам і дозволяє запобігти занадто великій централізації влади, що може призвести до

зловживань. Водночас автономія, яку мають національні церкви, дає можливість адаптувати канонічні норми до конкретних культурних, соціальних та політичних умов, забезпечуючи таким чином більшу гнучкість і можливість реагувати на місцеві потреби.

У сучасних умовах канонічне право не тільки регулює церковне життя, але й стає важливим інструментом для вирішення питань духовного управління в умовах глобалізації, технологічних змін та нових соціальних реалій. Канонічні норми повинні враховувати виклики сучасного світу, зокрема в питаннях етики, міжрелігійного діалогу, прав людини, а також вирішення глобальних проблем, таких як зміна клімату, соціальна нерівність, конфлікти. Розвиток канонічного права у контексті цих питань є важливою складовою для забезпечення моральної і правової стабільності як всередині Церкви, так і в суспільстві в цілому.

Сучасний етап розвитку канонічного права православної Церкви вимагає нових підходів до адаптації канонів, зокрема у відповідь на виклики, що постають перед релігійними спільнотами в умовах високих темпів глобалізації. Питання стосуються не тільки взаємодії православних церков із державами, а й вирішення внутрішньоцерковних суперечностей, включаючи дискусії щодо автокефалії, автономії помісних церков, а також більш широкої ролі жінок в церковному житті, прав людини і релігійних свобод.

В умовах розвитку міжцерковного і міжрелігійного діалогу, канонічне право православної Церкви стає важливим інструментом для вирішення спільних проблем. Сучасні канонічні норми мають враховувати вимоги міжнародних стандартів, взаємоповаги між релігійними громадами, а також участь православної Церкви в екуменічному русі. Окрім того, це включає участь православних церков у вирішенні питань збереження миру, боротьби з насиллям і соціальною несправедливістю.

Сучасні канонічні інтерпретації вимагають нового підходу до багатьох аспектів канонічного права. Серед них важливими є питання моральних норм, ставлення до різних соціальних груп, зокрема до представників меншин, а також коректне відображення культурних, релігійних і політичних особливостей

кожної національної православної церкви. У результаті таких змін канонічне право набуває більш гнучкого, інклюзивного і динамічного характеру, зберігаючи свою автентичність і водночас адаптуючись до змін у суспільстві.

Формування корпусу канонічного права православної Церкви є складним, багатогранним і тривалим процесом, що включає численні етапи розвитку від апостольських часів до сьогодення. Протягом цього процесу відбувалася постійна адаптація канонічних норм до нових умов — як духовних, так і соціальних. Зокрема, важливими були взаємодія між церковними та світськими властями, а також розробка важливих канонічних документів, які визначали цілісність і функціонування Церкви.

У сучасному контексті канонічне право залишається основою для внутрішнього церковного життя, зберігаючи свою роль у забезпеченні моральних, дисциплінарних і духовних норм, а також у визначенні принципів управління. Однак також виникає потреба у постійній адаптації канонів до викликів сучасного світу, зокрема у питаннях прав людини, соціальної справедливості, міжцерковного діалогу та глобальних проблем. Сучасне канонічне право повинно залишатися не лише регулятором внутрішнього життя Церкви, а й активним учасником вирішення світових проблем у контексті міжрелігійної та міжнародної співпраці.

Таким чином, корпус канонічного права православної Церкви продовжує розвиватися, адаптуючись до нових реалій і викликів сучасного світу, при цьому зберігаючи свою сутність як джерело духовної та правової стабільності, що підтримує внутрішню єдність Церкви та забезпечує взаєморозуміння в суспільстві.

## **РОЗДІЛ III**

### **СУЧАСНИЙ КОНТЕКСТ ЦЕРКОВНОГО ПРАВА ЯК ЮРИДИЧНА ОСНОВА ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ**

#### **3.1. Загальноцерковний аспект сучасного церковного права**

Сучасне церковне право православної Церкви є результатом багатовікового розвитку, в якому переплітаються як традиційні канонічні норми, так і новітні реалії, що виникають у відповідь на соціальні, політичні та культурні зміни. У зв'язку з глобалізацією, розвитком екуменічного руху та новими викликами сучасного світу, загальноцерковне право повинно залишатися динамічним і гнучким, щоб забезпечувати єдність, стабільність і правову регламентацію церковного життя на світовому рівні. Однак при цьому воно має зберігати і свою сутність, що ґрунтується на канонічних основах і православних традиціях[19 с. 98].

Загальноцерковний аспект церковного права відображає взаємодію помісних православних церков, їхнє колективне управління та спільне регулювання духовних, моральних і правових питань на рівні всієї Церкви. Цей аспект включає розробку та застосування канонів, які визначають основи церковного устрою, моральності, ритуалів, а також врегульовують питання взаємодії Церкви з державою, іншими релігійними спільнотами та суспільством в цілому.

Сучасне загальноцерковне право в контексті православної Церкви базується на кількох ключових принципах. Соборність — це основний принцип, що визначає взаємодію помісних церков через органи церковного управління, зокрема Вселенські собори, а також місцеві і синодальні збори. Соборність означає, що важливі питання церковного життя, у тому числі питання канонічного права, вирішуються на колегіальному рівні з урахуванням думок і позицій усіх помісних церков. Цей принцип забезпечує єдність Церкви, але також дозволяє зберігати індивідуальні особливості кожної національної церкви.

Канонічна єдність забезпечує дотримання загальноцерковних канонів і правил, що є основою церковного життя. Це стосується догматичних норм, дисциплінарних правил та ритуальних практик. Завдяки цьому принципу зберігається цілісність православної Церкви, незалежно від національних чи політичних розбіжностей.

Водночас, кожна помісна церква має свою автономію, що дозволяє їй адаптувати канонічне право до конкретних національних, культурних та соціальних умов. Канонічна автономія передбачає, що помісна церква має право самостійно вирішувати внутрішні питання церковного життя, зберігаючи при цьому відповідність загальним канонічним стандартам.

Одним з важливих аспектів сучасного церковного права є екуменічний рух, що сприяє співпраці православних церков з іншими християнськими конфесіями та релігійними групами. В рамках екуменізму важливо підтримувати діалог щодо розбіжностей у теологічних та канонічних питаннях, одночасно зберігаючи православну ідентичність.

Загальноцерковне право формується на основі ряду канонічних документів, найважливішими серед яких є канони Вселенських соборів, рішення помісних та локальних соборів, а також інші церковні документи, що мають загальноцерковне значення.

Канони, ухвалені на Вселенських соборах, є основними джерелами загальноцерковного права і мають найвищу юридичну силу серед інших канонічних актів. Вселенські собори встановлювали важливі догматичні та дисциплінарні норми, які стали основою для подальшого розвитку церковного законодавства. Наприклад, канони Нікейського собору (325 р.) визначали основи християнського віровчення, а канони Халкедонського собору (451 р.) визначали питання церковної організації та управління.

Помісні собори (собор окремої автокефальної церкви) також відіграють важливу роль у формуванні загальноцерковного права, оскільки їхні рішення мають значення для конкретних православних традицій і адаптації канонічних

норм до локальних умов. Проте, незважаючи на автономію, рішення помісних соборів не можуть суперечити загальним канонічним принципам.

Патріарші та синодальні послання, а також інші нормативні акти, видані патріархами та синодами православних церков, також є важливими джерелами загальноцерковного законодавства. Вони визначають актуальні питання церковної практики, такі як канонізація святих, регулювання церковних відносин і вирішення складних моральних чи дисциплінарних питань[57 с. 40].

У сучасному світі загальноцерковне право православної Церкви стикається з численними проблемами та викликами. Важливою темою є автокефалія — питання незалежності помісних церков від інших церков та патріархатів, що є предметом складних переговорів і часто призводить до канонічних суперечок. Окремо варто виділити конфлікти між церквами, що виникають через політичні чи національні розбіжності, особливо в умовах напружених політичних відносин між державами.

Екуменічний діалог також постає як великий виклик для загальноцерковного права, адже православна Церква повинна знаходити баланс між збереженням власної канонічної автентичності та участю у спільних християнських ініціативах. Існують суперечності щодо того, наскільки православна Церква готова йти на компроміси в догматичних питаннях з іншими християнськими конфесіями.

Не менш важливими є й питання права людини та гендерної рівності у сучасному церковному контексті, оскільки православна Церква залишається досить традиційною у своїх поглядах на роль жінок і чоловіків у Церкві, що може стати перешкодою для повного розвитку канонічного права в майбутньому.

Загальноцерковне право православної Церкви є важливою складовою її єдності та стабільності. Канони Вселенських соборів, рішення помісних соборів, а також патріарші й синодальні акти становлять основу церковного законодавства, яке регулює всі аспекти церковного життя, включаючи моральні, догматичні та дисциплінарні питання. Водночас сучасне церковне право постає перед численними викликами, які пов'язані з внутрішніми розбіжностями між

автокефальними церквами, питаннями екуменізму та глобалізації, а також зі змінами у соціальних та політичних реаліях. Загальноцерковне право повинно залишатися гнучким і здатним адаптуватися до нових умов, одночасно зберігаючи свою канонічну ідентичність та автентичність у рамках православної традиції.

У світлі постійних змін сучасного світу та складних викликів, які стоять перед православними церквами, важливо розглядати й перспективи розвитку загальноцерковного права. Оскільки православне канонічне право є досить консервативним в аспекті дотримання традицій, це дає йому певну стійкість. Проте в умовах швидких глобальних змін необхідно адаптувати канони та церковні правила до нових соціальних реалій, щоб забезпечити актуальність та ефективність церковного законодавства.

З розвитком наукових досліджень у галузі канонічного права та зростанням інтересу до питань міжрелігійного діалогу та прав людини, стає важливим постійно переглядати й інтерпретувати канони в контексті сучасного суспільства. Це потребує появи нових каноністичних шкіл, які б поєднували традиційний канонічний підхід із сучасними правовими нормами. Важливим є також розуміння контексту, в якому були створені певні канони, і як це може бути застосовано до нинішніх реалій.

Відкритість до екуменічного руху стає необхідністю в умовах глобалізованого світу. Православні церкви повинні працювати над удосконаленням механізмів міжцерковної співпраці, щоб розв'язувати спільні моральні, соціальні й екологічні проблеми, які стоять перед християнським світом. Це включає питання благодійності, допомоги біженцям, міжкультурної толерантності та співіснування різних релігій. Одночасно, важливо не допустити поступового зменшення значення церковної ідентичності, тому потрібно шукати баланс між єдністю та різноманіттям.

Розвиток цифрових технологій, включаючи інтернет та нові форми комунікації, ставить нові виклики перед церковним правом. Церковні інстанції повинні реагувати на зміни в суспільстві, пов'язані з онлайн-платформами,

цифровими літургіями, викладанням віри через медіа. Це питання потребує розробки нових канонічних норм, які б регулювали використання цифрових технологій в релігійному контексті, зокрема в частині освячення матеріалів, проведення таїнств через онлайн-сервіси та інших інновацій.

Одним із важливих аспектів розвитку загальноцерковного права є посилення уваги до прав людини, зокрема в контексті прав жінок, надання рівних можливостей для всіх членів Церкви, незалежно від їх статі, етнічної приналежності чи соціального статусу. Це важливо для інтеграції нових поколінь віруючих, які прагнуть бачити Церкву відкритою, інклюзивною і здатною враховувати сучасні вимоги суспільства щодо рівності та справедливості.

Попри виклики і необхідність адаптації, православне церковне право має зберігати свою зв'язок із канонічними традиціями, що передавались через століття. Важливо, щоб процеси реформування не призводили до розриву з багатовіковою канонічною спадщиною, що становить основу духовної ідентичності православної Церкви. Традиційні канони повинні бути адаптовані до нових реалій без втрати своєї сутності, оскільки саме вони визначають духовну авторитетність Церкви та її місце в суспільстві.

Загальноцерковне право православної Церкви є основою для регулювання внутрішнього життя всіх помісних церков, збереження канонічної єдності та забезпечення стабільності на світовому рівні. Однак сучасні соціальні та політичні зміни ставлять нові вимоги до церковного законодавства, зокрема щодо адаптації до глобалізаційних процесів, екуменічного діалогу та нових технологій. Важливими є як збереження автентичності канонічних норм, так і їх адаптація до сучасних умов.

Майбутнє загальноцерковного права залежить від здатності православних церков зберігати традиційні канонічні принципи та разом працювати над вирішенням глобальних викликів, одночасно враховуючи зміни, що відбуваються в суспільствах, де ці церкви існують. Православне канонічне право має потенціал стати не лише інструментом управління в Церкві, але й важливим

чинником, що впливає на соціальні, культурні та моральні процеси в сучасному світі.

Одним із найважливіших аспектів загальноцерковного права є його роль у підтримці єдності православних церков. Православ'я складається з численних помісних церков, кожна з яких має свою специфіку, але в той же час всі вони є частинами однієї великої Церкви. Загальноцерковне право дозволяє зберігати спільність між ними, забезпечуючи рівновагу між автономією та єдністю.

Синоди та патріархи мають величезне значення в підтримці єдності церковного життя на загальноцерковному рівні. Вони не тільки здійснюють контроль за дотриманням канонів, але й здійснюють узгодження між помісними церквами з питань, що стосуються спільних інтересів. Це дає можливість уникати конфліктів і забезпечувати гармонійне співіснування православних церков у рамках єдиного канонічного простору[42 с.15].

Проблеми, пов'язані з автокефалією, канонічною територією, а також іншими питаннями, які можуть виникнути між православними церквами, регулюються через механізми загальноцерковного права. Так, Вселенський патріархат чи інші патріархії можуть відігравати роль посередника у вирішенні конфліктів, зберігаючи єдність Церкви, одночасно дозволяючи її помісним частинам зберігати автономію.

Міжнародні канонічні форуми, такі як Вселенські собори, є важливим елементом забезпечення єдності та стабільності православної Церкви. Хоча сьогодні скликання таких соборів є рідкісним явищем, значення подібних заходів залишається величезним, оскільки вони дозволяють православним церквам вирішувати найбільш складні та важливі питання в колегіальному форматі.

Загальноцерковне право взаємодіє з національними аспектами церковного права, що має вирішальне значення для православних церков, котрі існують в різних країнах. Проблеми національних церковних структур, такі як питання автокефалії, взаємодії з державними структурами та національними традиціями, вимагають тонкої взаємодії між загальноцерковними канонами та національними інтересами.

Кожна помісна церква є невід'ємною частиною загальноцерковного канонічного простору, але водночас має власні специфічні потреби, які зумовлені культурними та історичними обставинами тієї чи іншої нації. Це визначає важливість розробки національних церковних законів, що не суперечать загальноцерковним канонам, але враховують місцеві особливості.

Існують ситуації, коли національні церкви стикаються з конфліктами з центральною владою або з іншими помісними церквами через питання автокефалії, канонічної території або певних дисциплінарних норм. Ось чому необхідно впроваджувати механізми для врегулювання таких конфліктів, щоб уникнути розколу та забезпечити збереження єдності в межах усієї православної традиції.

Загальноцерковне право православної Церкви стикається з низкою викликів, пов'язаних зі швидким розвитком суспільства, технологіями та новими соціальними реаліями. Одним з основних завдань є адаптація канонічного права до сучасних умов, зберігаючи при цьому його основу — вірність традиціям.

У світі, де зростає мобільність, міграція та технологічні зміни, православним церквам необхідно адаптувати своє законодавство до нових реалій. Наприклад, новітні питання, пов'язані з дистанційними таїнствами, православним вихованням в умовах мультикультуралізму, цифровими платформами для духовного навчання, вимагають нових канонічних регламентів. Тому питання адаптації канонів до сучасного світу стає все більш актуальним[30 с. 20].

Сучасні каноністи та церковні правознавці мають значну роль у розвитку загальноцерковного права, оскільки вони повинні розробляти нові концепти, що б враховували соціальні зміни. Можливо, це буде потребувати перегляду деяких застарілих норм, створення нових догматичних і канонічних документів, що будуть відповідати актуальним вимогам.

Важливим викликом є збереження балансу між традиційними канонами і необхідністю впроваджувати нові форми церковного життя, що відповідають сучасним умовам. Це включає етичні питання, пов'язані з правами людини,

рівністю статей, використанням нових технологій та захистом духовної цілісності Церкви.

Загальноцерковне право православної Церкви є важливим інструментом підтримки єдності і стабільності церковного життя на глобальному рівні, зберігаючи при цьому унікальність та автономію помісних церков. Принципи канонічної єдності, соборності та канонічної автономії мають вирішальне значення для взаємодії помісних церков між собою і з іншими християнськими конфесіями. Водночас сучасні соціальні, політичні та технологічні виклики вимагають постійного перегляду та адаптації канонічних норм.

Перспективи розвитку загальноцерковного права полягають у його здатності зберігати свою канонічну сутність, при цьому враховуючи сучасні реалії, що постійно змінюються. Адаптація канонів до нових умов, екуменічний діалог і взаємодія з іншими релігійними традиціями є важливими аспектами, які будуть формувати подальший розвиток загальноцерковного права в майбутньому.

### **3.2. Новітнє церковне право в Україні, головні засади формування та способи впровадження**

Новітнє церковне право в Україні стало важливим елементом процесу реформування внутрішнього церковного життя в умовах новітніх політичних, соціальних та духовних змін. Історичні процеси, що відбулись в Україні в останні десятиліття, відображають прагнення православної Церкви адаптуватися до нових умов, враховуючи місцеві реалії, а також впроваджувати в церковне життя принципи, що відповідають вимогам часу. Формування новітнього церковного права стало необхідністю, адже православна Церква в Україні стикається з багатьма викликами, серед яких важливими є питання канонічної автономії, роль Церкви у суспільстві, міжцерковні відносини, а також правова регуляція церковних таїнств і церковної власності.

Засади формування новітнього церковного права в Україні можна визначити через кілька основних напрямків, які відображають як традиційні канонічні принципи, так і адаптацію до нових соціальних і правових реалій.

Одним із головних аспектів розвитку новітнього церковного права в Україні є питання автокефалії та канонічної автономії Української Православної Церкви. Після отримання автокефалії Православною Церквою України в 2018 році, питання формування новітнього церковного права стало надзвичайно актуальним. Це дозволяє розробляти національні канонічні акти, що відповідають специфіці української культури та духовності, водночас зберігаючи єдність з іншими помісними церквами.

Важливим принципом у новітньому церковному праві є забезпечення прав та свобод усіх віруючих, незалежно від їхнього соціального, політичного або етнічного статусу. Формування церковного права має спиратись на засади рівності чоловіків і жінок у церковному житті, забезпечення прав меншин, захист віруючих від дискримінації на основі їх релігійної приналежності.

В умовах розбудови правової держави в Україні важливо інтегрувати церковне право в загальну правову систему країни. Це стосується питання церковної власності, охорони прав віруючих, взаємодії Церкви з державними органами в соціально-правових питаннях. Законодавство України має забезпечувати невторчання держави в церковні справи, водночас забезпечуючи правові гарантії для церковної діяльності[18 с. 237].

Враховуючи історичний контекст України як багатоконфесійної країни, важливим є підхід до церковного права, який сприяє єкуменічному діалогу між різними християнськими конфесіями. Новітнє церковне право повинно бути орієнтоване на пошук єдності серед християнських спільнот, розвиток міжцерковних відносин, поважаючи при цьому канонічні особливості кожної Церкви.

Впровадження новітнього церковного права в Україні потребує продуманого підходу та забезпечення механізмів його реалізації. Це включає як нормативно-правову діяльність, так і духовну підготовку священнослужителів та мирян.

Одним з основних способів впровадження новітнього церковного права є розробка нових канонічних документів, що відповідають вимогам сучасності.

Це можуть бути статuti, рішення синодів, церковні обряди та інші акти, які регулюють внутрішнє церковне життя та взаємодію з державними органами. Важливою є також участь православних каноністів у розробці цих документів, щоб вони відповідали традиціям православної Церкви, водночас враховуючи соціально-економічні умови України.

Для успішного впровадження новітнього церковного права необхідно підвищити рівень правової грамотності серед духовенства. Важливим є розробка спеціальних курсів та програм для священнослужителів, де вони могли б вивчати як класичне канонічне право, так і новітні підходи до церковної правової практики. Це дозволить священникам краще орієнтуватися у питаннях церковного права і правильно застосовувати його на практиці.

Враховуючи, що церковне право в Україні має існувати у межах загальної правової системи, важливим аспектом є налагодження співпраці між Церквою та державними органами. Спільна робота дозволить забезпечити захист церковної власності, права віруючих та вирішення питань, що стосуються канонічних аспектів церковної діяльності. Співпраця також необхідна для підтримки правової свободи Церкви в Україні, що дає можливість уникнути втручання держави в церковні справи.

Оскільки сучасне суспільство неможливо уявити без технологій, важливим є використання цифрових технологій для розробки та впровадження новітнього церковного права. Це може бути створення електронних баз даних канонічних документів, онлайн-консультації з каноністами, створення юридичних платформ для обговорення церковно-правових питань. Важливо, щоб ці платформи були доступні для широкого кола священнослужителів та мирян.

Попри важливість розвитку та впровадження новітнього церковного права, цей процес зустрічає низку викликів. Одним із основних є розбіжності між різними православними юрисдикціями та їхніми канонічними вимогами. Питання автокефалії, внутрішньої автономії та догматичні розбіжності можуть

ускладнити процес гармонізації церковного законодавства на національному рівні.

Додатково, проблема недостатнього правового регулювання питання церковної власності та захисту прав віруючих також є серйозним викликом, який потребує вирішення на законодавчому рівні[49 с. 58].

Новітнє церковне право в Україні є важливим елементом розвитку православної Церкви в сучасних умовах. Його основні засади базуються на канонічній автономії, правовій рівності, взаємодії з державними структурами і дотриманні екуменічних принципів. Впровадження новітнього церковного права вимагає ефективного використання каноністичних документів, підвищення правової грамотності серед духовенства, тісної співпраці з державою та використання сучасних технологій. Тільки в умовах комплексного підходу можна забезпечити стабільний розвиток церковного права в Україні, що відповідає викликам часу.

Попри значний прогрес у розробці новітнього церковного права в Україні, існують певні проблеми, які потребують подальшого вирішення, а також перспективи для вдосконалення цього процесу.

Однією з найбільших перешкод для впровадження єдиного церковного права є тривалий розкол в українському православ'ї, який стався через історичні та політичні фактори. Розбіжності між Українською Православною Церквою (УПЦ) Московського патріархату, Українською Православною Церквою Київського патріархату, а також Православною Церквою України (ПЦУ) створюють значні труднощі для створення єдиного правового поля, яке об'єднувало б усі православні спільноти в Україні. Перехід до новітнього церковного права вимагає налагодження діалогу і формування консенсусу між різними юрисдикціями, що є складним завданням в умовах, коли канонічні та політичні розбіжності все ще мають місце.

Одним із важливих аспектів розвитку новітнього церковного права є міжнародне визнання Української Православної Церкви. Після отримання автокефалії ПЦУ виникає проблема канонічного визнання з боку інших помісних

церков. Це питання стосується не лише внутрішніх канонічних документів, а й дипломатичних відносин між Україною та іншими православними країнами. Перехід до новітнього церковного права в Україні передбачає також вирішення питань, пов'язаних із визнанням ПЦУ на міжнародному рівні, що дозволить забезпечити правову легітимність нової юрисдикції та її канонічну приналежність до світового православ'я.

В Україні існує низка конфліктних ситуацій в межах церковних спільнот, що пов'язані з переділом церковного майна, питаннями канонічної території, а також з розподілом юрисдикційних повноважень. Впровадження новітнього церковного права вимагає створення ефективних правових механізмів для вирішення цих конфліктів без втручання зовнішніх сил і з повним дотриманням канонічних норм. Потрібно створювати спеціалізовані церковні суди, комісії для вирішення спорів і врегулювання канонічних та майнових питань, що є надзвичайно важливим для стабільності і розвитку православної Церкви в Україні[41 с. 34].

Ще однією проблемою є низький рівень правової освіти серед мирян і духовенства в питаннях церковного права. Багато священнослужителів і парафіян не мають достатньої правової підготовки, щоб правильно інтерпретувати канонічні норми та застосовувати їх у реальному житті. Для вирішення цієї проблеми необхідно активно впроваджувати навчальні програми з церковного права на всіх рівнях церковної освіти, починаючи від семінарій до громадських університетів, що дозволить підвищити загальний рівень правової культури в церковному середовищі.

Однією з основних перспектив є створення єдиного правового простору, який об'єднає всі православні церкви в Україні, враховуючи різні юрисдикції та канонічні традиції. Це дозволить не лише забезпечити єдність православного світу в Україні, але й дозволить оптимізувати систему церковного управління та правового регулювання в межах країни. Формування єдиного правового простору потребує постійного діалогу між різними церковними юрисдикціями

та досягнення компромісу в питаннях канонічного визнання і організаційних структур[65 с. 19].

У майбутньому можна очікувати широке використання сучасних технологій для покращення ефективності церковного правового процесу. Це включає створення електронних реєстрів церковних актів, онлайн-платформ для обговорення і затвердження нових канонічних норм, використання цифрових технологій для підвищення доступності правової інформації серед духовенства та мирян. Технології можуть також допомогти у вирішенні суперечок між церковними юрисдикціями та прискорити процес канонічного визнання.

Одна з головних перспектив для новітнього церковного права в Україні полягає у гармонізації церковного та державного законодавства. Це дозволить уникнути суперечностей між церковними та цивільними нормами, а також забезпечить надійну правову базу для захисту прав віруючих, церковних інтересів і власності. У майбутньому необхідно створити правовий механізм, який дозволить Церкві та державі співпрацювати в питанні вирішення юридичних спірних ситуацій, що виникають на межі канонічного і цивільного права.

Оскільки Україна стала частиною світового православного простору, перспективою розвитку новітнього церковного права є інтеграція в міжнародне православне співтовариство, сприяння співпраці з іншими помісними церквами, що дозволить зберегти канонічну єдність та взаємоповагу між різними православними юрисдикціями. Важливим аспектом є також розширення екуменічного діалогу між православними церквами і іншими християнськими конфесіями, що може мати позитивний вплив на внутрішнє церковне життя і відносини з суспільством.

Формування новітнього церковного права в Україні є важливим етапом розвитку православної Церкви в умовах незалежності та інтеграції з міжнародним православним співтовариством. Попри численні виклики, такі як розкол між православними юрисдикціями, проблема канонічного визнання та суперечності з державним законодавством, розвиток церковного права має

значні перспективи. Гармонізація церковних норм із сучасними соціальними реаліями, підвищення правової культури серед духовенства та мирян, а також інтеграція з міжнародним православним співтовариством є ключовими напрямками розвитку новітнього церковного права в Україні. Впровадження новітнього церковного права на рівні держави й Церкви дозволить створити ефективну та стабільну правову основу для подальшого розвитку православної Церкви в Україні.

Формування новітнього церковного права в Україні є важливим процесом, який допомагає регулювати відносини між церковними структурами, державою та громадянами. Зокрема, цей процес сприяє визначенню правового статусу церковних організацій, регулюванню церковного майна, а також визначенню взаємодії між державними та церковними інституціями. Це дає можливість створити правову базу для розвитку єдиного православного простору в Україні та збереження канонічної єдності на міжнародному рівні.

Однією з основних проблем, яка стоїть перед новітнім церковним правом в Україні, є подолання розколу між різними православними юрисдикціями, що ускладнює процес уніфікації церковних норм і створення єдиного правового простору. Також є питання, пов'язані з канонічним визнанням нових церковних утворень і подальшим розвитком церковного законодавства в умовах складних політичних і соціальних реалій. Для ефективного розв'язання цих проблем необхідно забезпечити конструктивний діалог між різними православними громадами і державними органами.

У майбутньому розвиток церковного права в Україні має велике значення для подальшого зміцнення православної традиції в країні. Для цього потрібно враховувати сучасні виклики, зокрема політичні та соціальні зміни, і шукати шляхи для гармонізації канонічних норм із вимогами державного законодавства. Залучення новітніх технологій у правовий процес, підвищення рівня правової освіти серед духовенства та мирян, а також розвиток міжцерковних відносин будуть сприяти стабільному розвитку новітнього церковного права в Україні.

Для забезпечення стабільності і розвитку новітнього церковного права в Україні важливо продовжувати співпрацю з міжнародними православними структурами, зокрема з іншими помісними церквами, а також з європейськими та світовими релігійними інституціями. Це дозволить забезпечити канонічну єдність, сприятиме вирішенню конфліктних ситуацій, а також допоможе зберегти релігійну та культурну спадщину України в межах глобального православного співтовариства[50 с. 37].

Одним із важливих аспектів для подальшого розвитку новітнього церковного права є впровадження інноваційних механізмів правового регулювання, зокрема створення єдиних реєстрів церковних актів, організація системи вирішення церковних спорів через онлайн-платформи, а також використання цифрових технологій для доступу до правової інформації. Це не тільки підвищить рівень правової культури в церковному середовищі, але й дозволить оперативно реагувати на нові виклики, що постають перед Церквою в умовах сучасного суспільства.

Таким чином, новітнє церковне право в Україні перебуває на етапі становлення та розвитку, зважаючи на специфічні історичні умови, зокрема, на розкол у православному середовищі. Однак перспективи його розвитку є позитивними, і для цього потрібно сприяти інтеграції церковного права в національну правову систему, підвищенню рівня правової освіти та розвитку міжцерковного діалогу, що сприятиме формуванню єдиного правового простору для православних громад України.

### **Висновки до третього розділу**

Сучасний контекст церковного права є важливою складовою частиною розвитку православної Церкви, оскільки він визначає правові рамки, в яких Церква функціонує в сучасному суспільстві. Водночас церковне право виступає основою для регулювання внутрішніх церковних відносин, організаційних структур, а також взаємодії Церкви з державними та іншими релігійними інституціями. У сучасному контексті канонічне право адаптується до нових

соціальних та правових реалій, зберігаючи при цьому свою традиційну основу та канонічну ідентичність.

У сучасних умовах особливо актуальним є питання юридичної автономії православної Церкви, що дозволяє зберегти її незалежність від держави та інших зовнішніх впливів. Однак для забезпечення ефективного функціонування Церкви в глобалізованому світі важливо підтримувати єдність і взаємодію між різними помісними церквами. Сучасне церковне право повинно мати гнучкість для реагування на зміни в суспільстві, одночасно зберігаючи канонічну цілісність і традиції.

Однією з ключових проблем сучасного церковного права є інтеграція канонічного законодавства в національну правову систему, що дозволяє забезпечити відповідність між церковними та цивільними нормами. Цей процес є складним, оскільки він вимагає гармонізації канонічних норм з сучасними вимогами державного законодавства, зокрема в питаннях, що стосуються прав людини, власності, свободи совісті та релігійних прав.

У контексті сучасного церковного права особливу увагу слід приділяти розвитку ефективних правових механізмів для вирішення внутрішніх церковних спорів. Це включає створення незалежних церковних судів, комісій з урегулювання канонічних та майнових питань, а також забезпечення механізмів для врегулювання конфліктів між різними юрисдикціями та громадами. Важливою є також підготовка священнослужителів та мирян до правильного розуміння та застосування церковних норм у повсякденному житті.

Сучасний контекст церковного права передбачає подальший розвиток норм, що враховують нові соціальні, політичні та економічні реалії. Це включає запровадження інноваційних технологій у правове регулювання, таких як електронні реєстри церковних актів, онлайн-платформи для обговорення канонічних документів, а також підвищення доступності правової інформації для духовенства та мирян. Важливим напрямком є також екуменічний діалог та взаємодія з іншими релігійними конфесіями, що сприятиме розвитку церковного права в умовах глобалізації та міжконфесійної співпраці.

Для подальшого розвитку сучасного церковного права в Україні важливо підвищувати рівень правової освіти серед духовенства та мирян. Це дозволить краще розуміти й застосовувати канонічні норми у повсякденному житті та допоможе уникати правових колізій і конфліктів. Для цього необхідно вдосконалювати програми церковного навчання, зокрема в питаннях канонічного права, а також створювати платформи для обміну знаннями серед церковних юристів та експертів.

В умовах розвитку новітнього церковного права в Україні важливим є завершення процесу уніфікації канонічного законодавства, що дасть змогу створити єдиний правовий простір для всіх православних церков в країні. Це включає налагодження співпраці між різними православними юрисдикціями, а також інтеграцію церковного права в національну правову систему. Гармонізація канонічного права з державними нормами дозволить забезпечити стабільність церковного життя і підвищить ефективність правового регулювання в межах України.

Таким чином, сучасний контекст церковного права є основою для ефективного функціонування православної Церкви в умовах глобалізації та постійних соціальних змін. Формування єдиного та гнучкого правового поля, яке поєднує традиції канонічного права з сучасними вимогами, є необхідною умовою для розвитку Церкви в Україні та світі.

В умовах сучасного правового поля важливою є роль держави у регулюванні відносин між церковними інституціями та громадянами. Сучасний контекст церковного права передбачає певну взаємодію між церковними структурами та державними органами, оскільки права релігійних громад, включаючи право на свободу віросповідання, власність та здійснення релігійних обрядів, часто потребують правового врегулювання з боку держави. Зокрема, важливо визначити межі цієї взаємодії, забезпечити рівність усіх релігійних організацій перед законом, а також захистити права та свободи релігійних громадян у межах демократичного суспільства.

Сучасний контекст церковного права в Україні також включає важливі виклики, які постають перед Церквою у зв'язку з глобалізацією. Інтеграція новітніх міжнародних стандартів у сфері прав людини, зокрема у питаннях релігійної свободи та громадянських прав, ставить перед церковним правом завдання поєднання канонічних норм з принципами міжнародного права. Крім того, питання екуменічного діалогу та взаємодії з іншими християнськими конфесіями стає все більш важливим, що вимагає розвитку єдиних стандартів у церковному праві, що дозволяють вирішувати міжконфесійні питання на глобальному рівні.

Враховуючи численні зміни в суспільстві, сучасний церковний правопорядок потребує оновлення та переосмислення правової думки. Це включає адаптацію традиційних канонічних норм до нових умов і соціальних реалій. Наприклад, питання канонічної дисципліни, прав священнослужителів і мирян, нові інтерпретації канонічних актів стають актуальними в контексті сучасних церковних відносин. Важливе значення має розвиток церковного права в галузі медицини, сімейних відносин, а також правових аспектів освіти та соціального забезпечення, що дозволить привести церковне право до сучасних стандартів правової культури.

В умовах глобалізації церковне право в Україні не може ігнорувати міжнародні церковні стандарти та рішення міжнародних церковних органів. Важливе значення для розвитку національного церковного права має співпраця з міжнародними церковними структурами, такими як Вселенський патріархат, а також із міжрелігійними та міжконфесійними організаціями. Цей діалог сприяє розвитку міжцерковного розуміння та налагодженню механізмів вирішення спільних канонічних та правових питань, що зокрема важливо для православної Церкви України в умовах різноманітних юридичних юрисдикцій.

Однією з важливих складових сучасного церковного права є діяльність канонічних комісій та церковних судів, які займаються тлумаченням канонічних норм та їх застосуванням в конкретних ситуаціях. Ці органи мають великий вплив на розвиток церковного права, оскільки вони забезпечують його

інтеграцію у практичну діяльність Церкви. Перевірка правомірності дій церковних службовців, вирішення спорів між різними церковними юрисдикціями, а також створення прецедентів для вирішення канонічних питань — це важливі аспекти сучасного церковного правосуддя.

Реформація правових норм і процедур на державному рівні може стати основою для кращого регулювання церковних правовідносин в Україні. Зокрема, актуальними є зміни в законодавстві, що стосуються статусу релігійних організацій, захисту релігійних прав та обов'язків церковних громад, а також уточнення взаємин між Церквою та державними органами влади. Підтримка свободи віросповідання та розвитку релігійних громад вимагає розробки правових норм, які забезпечують гармонію між церковними і державними інтересами.

Таким чином, сучасний контекст церковного права в Україні є складним і багатограним процесом, який включає як внутрішні, так і зовнішні фактори, що впливають на розвиток канонічного права. Визначення та імплементація канонічних норм в умовах новітніх суспільних, політичних і юридичних реалій є необхідною умовою для подальшого розвитку православної Церкви в Україні.

## **ВИСНОВКИ**

Корпус канонічного права православної Церкви формується на основі багатовікової традиції, яка включає в себе як загальноцерковні, так і національні елементи. Історично канонічне право було гнучким і адаптованим до соціально-політичних умов різних епох. В Україні процес формування канонічного права виявився тісно пов'язаним із політичними подіями, становленням національної ідентичності та взаємодією з іншими християнськими конфесіями. Це свідчить про важливість як загальноцерковних, так і національних аспектів у розвитку канонічного права.

Загальноцерковний контекст канонічного права є основою для формування правової системи православної Церкви, що охоплює всю її глобальну юрисдикцію. Однак національний контекст виявляється надзвичайно важливим у конкретних умовах України, де канонічне право повинно враховувати соціальні, політичні та культурні реалії. Адаптація канонічного права до національного контексту стала важливим кроком для забезпечення правового порядку в умовах незалежної держави та для формування ідентичності православної Церкви в Україні.

В Україні процес формування канонічного права на сучасному етапі є результатом як історичних традицій, так і сучасних викликів. Актуальними є питання церковної автономії, вирішення спорів між різними юрисдикціями, а також інтеграції канонічного права в національну правову систему. Сучасний етап розвитку церковного права в Україні вимагає постійної уваги до гармонізації між церковними та державними правовими нормами, а також розвитку внутрішньої правової культури в Церкві.

Держава відіграє важливу роль у формуванні правового поля для церковних громад. Законодавчі ініціативи, спрямовані на захист релігійних прав і свобод, а також на забезпечення правової автономії церковних інституцій, мають велике значення для розвитку канонічного права в Україні. У той же час необхідно забезпечити баланс між церковними та державними інтересами, що вимагає продовження діалогу та співпраці між Церквою і державними органами.

Глобалізація та розвиток сучасних інформаційних технологій створюють нові виклики для церковного права. Важливо адаптувати канонічні норми до нових реалій, зокрема в питаннях цифровізації церковного життя, міжконфесійних відносин та прав людини. Реформація церковного права в Україні повинна враховувати ці тенденції та забезпечити ефективне функціонування канонічних норм у сучасному світі.

У майбутньому розвиток канонічного права в Україні потребує подальшої інтеграції церковних норм з національним законодавством. Це включає розвиток спеціалізованих юридичних установ, які б працювали на забезпечення канонічної дисципліни, та створення чіткої правової рамки для вирішення церковних спорів. Окрім того, важливим є розвиток правової освіти серед духовенства та мирян, що сприятиме поглибленому розумінню канонічних норм і їх застосування в реальному житті.

Формування корпусу канонічного права православної Церкви в Україні є складним і багатогранним процесом, що потребує уваги до як загальноцерковних традицій, так і до національних особливостей. Адаптація канонічного права до сучасних умов та потреб суспільства в Україні є необхідною умовою для подальшого розвитку православної Церкви, зміцнення її внутрішньої єдності, а також забезпечення її ефективного функціонування в глобалізованому світі.

У процесі розвитку канонічного права в Україні важливим аспектом є адаптація до внутрішніх церковних реформ. Це включає реформування управлінських структур, дотримання канонічних норм в контексті внутрішньої організації Церкви, а також коригування канонічного права відповідно до нових соціальних, економічних та культурних умов. Важливо, щоб ці реформи не лише

зберігали історичні традиції, але й відповідали на виклики сучасності, забезпечуючи ефективне функціонування церковних інститутів в умовах демократії та правової держави.

Сучасний розвиток церковного права також включає екуменічний аспект, оскільки православна Церква активно взаємодіє з іншими християнськими конфесіями. Це вимагає перегляду канонічних норм з урахуванням вимог міжконфесійного діалогу та співпраці, що є важливою частиною сучасного церковного життя. В Україні, де мають місце як внутрішньоцерковні суперечки, так і релігійний плюралізм, необхідно знаходити спільні точки дотику між різними релігійними громадами, не порушуючи канонічних норм, але водночас сприяючи мирному співіснуванню.

Враховуючи соціальні зміни та виклики глобалізації, однією з важливих задач канонічного права є забезпечення правової безпеки та прозорості в церковних структурах. Це вимагає створення чітких механізмів контролю за дотриманням канонічних норм, розвиток юридичної практики та забезпечення ефективної правової підтримки для церковних громад. Крім того, для підтримки довіри серед вірян і суспільства необхідно постійно вдосконалювати систему внутрішнього контролю, що включає канонічні комісії та церковні суди.

Перспективи розвитку канонічного права в Україні будуть визначатися насамперед здатністю Церкви адаптуватися до швидко змінюваного соціально-політичного середовища, а також забезпечити баланс між традицією та новими вимогами. Зокрема, важливим напрямом є розвиток права на свободу віросповідання, посилення правової захищеності релігійних громад, а також підтримка принципу автономії Церкви у межах державної системи. Окрім того, одним із ключових напрямів розвитку канонічного права є активне впровадження нових технологій у церковне життя, що потребує відповідного коригування правових норм.

Формування корпусу канонічного права православної Церкви є процесом, що перебуває в постійному розвитку та адаптації. Сучасні виклики, як внутрішні, так і зовнішні, вимагають гнучкості, здатності до реформ та вміння знаходити

баланс між традицією і потребами сучасного суспільства. Продовження досліджень у цій сфері, вивчення міжнародного досвіду та аналіз правових практик інших країн дозволить Україні створити ефективну правову систему, яка буде сприяти розвитку православної Церкви, підтримці її єдності та правової безпеки в умовах демократичного суспільства.

В умовах глобалізації та інтеграції України у міжнародну правову спільноту важливим є питання взаємодії канонічного права з національним правом. Проблема сумісності церковних норм і законів, які діють в Україні, вимагає розробки чітких правових механізмів, які б забезпечували належне врегулювання конфліктних ситуацій між релігійними та державними інститутами. Вирішення цих питань потребує створення спеціалізованих юрисдикцій, які зможуть ефективно працювати в межах церковного права, дотримуючись принципів канонічної традиції, а також розв'язувати правові суперечності між державними та релігійними інтересами.

Важливим аспектом розвитку канонічного права є його роль у зміцненні внутрішньої єдності православної Церкви. Правові норми канонічного права створюють основу для чіткого і справедливого врегулювання відносин між церковними ієрархами, духовенством та мирянами. Водночас, завдяки канонічним нормам, Церква здатна зберігати свою духовну єдність і не піддаватися зовнішнім політичним та соціальним впливам. Зміцнення внутрішньої єдності Церкви є ключовим чинником у її розвитку, і канонічне право грає важливу роль у підтримці цієї єдності.

Окрім внутрішніх реформ та інтеграції з національним правом, канонічне право в Україні стикається з новими викликами, що виникають внаслідок швидких соціальних і технологічних змін. Особливо це стосується сфер, як-от цифровізація церковного життя, охорона особистих даних, питання гендерної рівності в церковному контексті, питання сімейних відносин та соціальної справедливості. Усі ці питання вимагають перегляду та адаптації канонічного права до сучасних реалій без втрати його основних принципів та ідей. Тому важливо зберігати баланс між традиційними канонічними нормами і новими

вимогами сучасного суспільства, забезпечуючи прогресивний розвиток православної Церкви.

У контексті формування канонічного права православної Церкви в Україні є значний потенціал для подальших досліджень, які можуть сприяти розвитку церковно-правової науки. Зокрема, важливо дослідити питання ефективної взаємодії канонічного права з міжнародними стандартами прав людини, а також глибше вивчити механізми застосування канонічних норм в умовах зміни соціальних парадигм. Вивчення практичних аспектів адаптації канонічного права до українських реалій також є важливим напрямом для розвитку юридичних наукових досліджень в цій галузі. Крім того, актуальними є дослідження, спрямовані на удосконалення інституту церковних судів і канонічних комісій, що забезпечують ефективне функціонування церковного правосуддя.

Формування корпусу канонічного права православної Церкви в Україні є важливим етапом у її розвитку, який вимагає глибокого аналізу та адаптації як до традиційних, так і до новітніх вимог суспільства. Враховуючи складність і багатогранність цього процесу, важливо продовжувати дослідження в цій галузі, забезпечуючи діалог між канонічним правом та державним правом, а також сприяючи інтеграції православної Церкви в міжнародну правову спільноту. Лише через цей процес можна досягти ефективного та справедливого застосування канонічних норм, що буде сприяти розвитку православної Церкви в Україні та її єдності з іншими християнськими громадами світу.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Канонічне право. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. / О. В. Петришин (відп. ред.) та ін.. — 2017. — Т. 3 : Загальна теорія права. — С. 212. — ISBN 978-966-937-233-8.
2. Жилюк С. І., Іщук О. В., Якубович М. М. Канонічне право: навчальний посібник. — Острог, 2009.
3. Mortimer R.C. Western Canon Law. L., 1953;
4. Kuttner S. The History of Ideas and Doctrines of Canon Law in the Middle Ages. L., 1980;
5. Handbuch des katholischen Kirchenrechts / Hrsg. J. Listl u.a. Regensburg, 1983;
6. The Code of Canon Law: A Text and Commentary. NY., 1985;
7. La normativité del nuovo codice. Brescia, 1985;
8. May G., Egler A. Einführung in die kirchenrechtliche Methode. Regensburg, 1986;
9. Mörsdorf K. Schriften zum kanonischen Recht. Paderborn, 1989;
10. Musselli L. Storia del diritto canonico. Tn., 1992; Ghirlanda G. // NDDC, 350—357.
11. Книга Правил святих апостолів, Вселенських і помесних соборів і святих отців. — К., 2008. — 368 с.
12. Amt, Theologische Realenzyklopädie. Bd. 2. 1978. S. 500-622.
13. Bagnall, R. S. Monks and property: Rhetoric, law and patronage in the Apophthegmata patrum and the papyri. Greek, Roman and Byzantine studies, Vol. 42 (2001), 2002. P. 7-24.
14. Beck, H.-G. Kirche und theologische Literatur im Byzantinischen Reich. München, 1959 (1977). S. 27-140.
15. Becket Soule, W. The stauropegial monastery. Orientalia christiana periodica, Vol. 66, 2000. Fasc. 1. P. 147-167.

16. Bibliographia iuris synodalis antiqui / Societas studiorum provehendorum germanica, Universitas Bonnensis, Institutum historiam ecclesiae investigandi; Ed. G. Schöllgen, A. Weckwerth
17. Bibliographia synodorum particularium / Collegit J. Th. Sawicki. Vat., 1967. (Monumenta iuris canonici. Ser. C: Subsidia; 2).
18. Bibliographie zur Rezeption des byzantinischen Rechts im alten Rußland sowie zur Geschichte des armenischen und georgischen Rechts / Hrsg. von L. Burgmann, H. Kaufhold et al. Fr./M., 1992. (Forschungen zur byzantinischen Rechtsgeschichte; 18).
19. Botte, B. «Presbyterium» et «Ordo episcoporum». Irénikon, T. 29, 1956. P. 5-27.
20. Caron, P. G. I poteri giuridici del laicato nella Chiesa primitiva. Milano, 1975.
21. Charanis, P. The monastic properties and the state in the Byzantine empire. Dumbarton Oaks papers, Vol. 4, 1948. P. 53-118.
22. Clavis patrum graecorum: In 5 vol. / Cura et studio M. Geerard. Vol. IV: Concilia. Catenae. Turnhout, 1980. (Corpus christianorum).
23. Cortese, E. Il diritto nella storia medievale: In 2 vol. R., 1995. Crouzel, H. L'Église primitive face au divorce. P., 1971. (Théologie historique; 13).
24. Dagron, G. Empereur et prêtre: Étude sur le «Césaropapisme» byzantin. P., 1996.
25. Darrouzes, J. Recherches sur les ΟΦΦΙΚΙΑ de l'Église byzantine: Thèse pour le doctorat ès lettres. P., 1970.
26. Davies, J. G. Deacons, deaconesses and the minor orders in the patristic period. The Journal of ecclesiastical history, Vol. 14, 1963. P. 1-15.
27. Dragas, G. D. The manner of reception of roman catholic converts into the Orthodox Church. The Greek orthodox theological review, Vol. 44, 1999. № 1-4. P. 235-271.

28. Eherecht und Familiengut in Antike und Mittelalter / Hrsg. von D. Simon. München, 1992.
29. Erickson, J. H. The reception of non-orthodox into the Orthodox Church: Contemporary practice. St. Vladimir's theological quarterly, Vol. 41, 1997. P. 1-17.
30. Faivre, A. Les laïcs aux origines de l'Église. P., 1984.
31. Faivre, A. Naissance d'une hiérarchie: les premières étapes du cursus clerical. P., 1977. (Théologie historique; 40).
32. Frazee, Ch. A. Late Roman and Byzantine legislation on the monastic life from the fourth to the eighth centuries. Church history, Vol. 51, 1982. № 3. P. 263-279.
33. Gaudemet, J. Le Gouvernement de l'Église à l'époque classique: Le gouvernement local. P., 1979. (Histoire du droit et des institutions de l'Eglise en Occident; 8, 2).
34. Gaudemet, J. Sociétés et mariage. Strasbourg, 1980.
35. Geanakoplos, D. J. Church and state in the Byzantine Empire: A reconsideration of the problem of caesaropapism. Church history, Vol. 34, 1965. № 4. P. 381-403.
36. Grubbs, J. E. «Pagan» and «Christian» marriage: The state of the question. Journal of early Christian studies, Vol. 2, 1994. № 3. P. 361-412.
37. Hajjar, J. Le Synode permanent dans l'Église Byzantine des origines au XIe siècle. R., 1962. (Orientalia christiana analecta; 164).
38. Hefele, C. J., von. Histoire des conciles d'après les documents originaux: En 11 t. / Trad. par H. Leclercq et al. P., 1907-1952.
39. Hein, K. Eucharist and excommunication: a study in early Christian doctrine and discipline. Bern; Fr./M., 1973.
40. Бучинський Б. Змагання до унії руської церкви з Римом в р. 1498-1506. Записки Українського наукового товариства в Києві. – К., 2015. Кн. IV. С. 100-136.

41. Ваврик М. Флорентійські унійні традиції в Київській митрополії 1450-60 рр. Записки ЧСВВ. – Львів, 2015. Т. IV. Вип. 3-4. С. 329-362.
42. Василів П. Перший Нікейський Собор. Історичні передумови та його богословсько-філософський контекст. Правила Отців Першого Нікейського Собору. Львів: Місіонер, 2009.
43. Василів Р. Концепція Церкви у Київського митрополита Петра Могили. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2015.
44. Владика Андрій Сапеляк. Українська церква на II Ватиканському Соборі. Л.: Стрім, 2016.
45. Владика Софрон Мудрий. До питання вдосконалення правового забезпечення діяльності Української Греко-Католицької Церкви в Україні. Релігія і закон: проблеми правового врегулювання державно-церковних відносин. – К.: ВІП, 2015. С. 120-125.
46. Владика Софрон Мудрий. Значення Галицької митрополії і Церкви в історії України. Київська Церква. – 2012. № 2-3. С. 20-22.
47. Владика Софрон Мудрий, ЧСВВ. Нарис історії церкви в Україні. Івано-Франківськ: 2009.
48. Водопівець І. Еклезіологія. Львів: Свічадо, 2015.
49. Головащенко С. Історія Церкви. Львів, 2015.
50. Головащенко С. Історія християнства. К.: Либідь, 2013.
51. Гречко І. Роля християнства в побудові демократичного суспільства. Патріархат. – 2007. № 4. С. 9-12.
52. Гудінг Д., Леннокс Д. Людина та її світогляд: у пошуках істини і реальності. Львів: МБФ, 2008.
53. Гудзяк Б. Криза і реформа: Київська митрополія, царгородський патріархат і генеза Берестейської унії. Львів: Інститут Історії Церкви ЛБА, 2000.
54. Декларація про відносини церкви до нехристиянських релігій „В наші часи“ – „Nostra aetate“. Документи Другого Ватиканського

Собору. Конституції, декрети, декларації. – Львів: Свічадо, 2015. С. 305-310.

55. Декларація про релігійну свободу „Гідності людської“ – „*Dignitatis humanae*“. Документи Другого Ватиканського Собору. Конституції, декрети, декларації. – Львів: Свічадо, 2015. С. 375-392.

56. Декрет про пастирський уряд єпископів у Церкві „Христос – Господь“ – „*Christus Dominus*“. Документи Другого Ватиканського Собору. Конституції, декрети, декларації. – Львів: Свічадо, 2015. С. 211-245.

57. Декрет про служіння і життя пресвітерів „Пресвітерського чину“ – „*Presbyterorum ordinis*“. Документи Другого Ватиканського Собору. Конституції, декрети, декларації. – Львів: Свічадо, 2015. С. 449-497.

58. Декрет про засоби суспільного повідомлення „З-поміж подиву гідних“ – „*Inter mirifica*“. Документи Другого Ватиканського Собору. Конституції, декрети, декларації. – Львів: Свічадо, 2015. С. 61-74.

59. Декрет про Східні католицькі церкви „Східних Церков“ – „*Orientalium Ecclesiarum*“. Документи Другого Ватиканського Собору. Конституції, декрети, декларації. – Львів: Свічадо, 2015. С. 171-186.

60. Димид М. Попередні сесії Патріаршого Собору та внесок Єпархіальних Соборів. Документи єпархіальних соборів Української Греко-Католицької Церкви (2001-2002). – Львів: Секретаріат Патріаршого Собору, 2002. Т. 1. С. 11-53.

61. Дисциплінарне релігієзнавство. Колект. монографія. За ред. А.Колодного. – К., 2010.

62. Лотоцький О. Українські джерела церковного права. Варшава, 1931.

63. Луб І. Значення Замойського синоду в історії Унії. Добрий Пастир. – Станіслав – Перемишль, 1932. Ч. 4. С. 273-282.

64. Догматичне богослов'я Католицької церкви. Л.; Стрім, 2014.

65. Документи Патріаршого Собору Української Греко-Католицької Церкви (30 червня – 4 липня 2002 р.). III-я сесія: „Ісус Христос – джерело відродження українського народу”. Львів: Секретаріат Патріаршого Собору, 2002.